

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVO

PORTRET: Mate Matišić

Mate Matišić: Nisam nikad želio povlađivati nekom „trendu“ (intervju)

O Mati Matišiću pišu Boris **Senker**, Vinko **Brešan**, Lucija **Ljubić** i Jelena **Miholjević**

KNJIGA U FOKUSU

ANTE STAMAĆ: *PROLAZNE POSTAJE*

Božidar Petrač: Uskoro ću otputovati, sinut će silno svjetlo

Ivica Matičević: Misao na priču, neprolazno...

Magdalena Mrčela: Prolazne postaje – autobiografski zapisi Ante Stamaća

ANTIKVARIJAT

ANTUN ŠOLJAN: *OSUMNJIČENI*

Saša Stanić: *Osumnjičeni* privedeni opusu autora

David Čarapina: Prvi među umor(e)nima

Maja Šoljan: Kvadratura krimića

NOVA IMENA

Goran Glamuzina: Tihe kuće

MEDIOTEKA

Domagoj Brozović: *Marvelovi* stripovi i životni uspjeh Stana Leea

OSTALE RUBRIKE

Kritičarev izbor / Jadranka Pintarić

Nagrade DHK-a / Zrinka Blažević, Nikolas Rajević, Ana Galant, Pavao Pavličić

SUVREMENA HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Josip Mlakić:

Povratak Gorana Filipovića

Franjo Džakula:

Jedan dan

Grozdana Cvitan:

Tri zapisa o Ukrajini

Emilija Kovač:

Vinjeta sa stablima, diskretno

Tomislav Domović:

Povećalo usne

Siniša Matasović:

O njoj, o njemu

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVO

Godište 78, broj 5–6, Zagreb, svibanj – lipanj 2022.

Nakladnik: Društvo hrvatskih književnika

Za nakladnika: Zlatko Krilić

Uređuju: Julijana Matanović i Mario Kolar

Adresa uredništva:

Društvo hrvatskih književnika

Trg bana Josipa Jelačića 7/1, 10000 Zagreb

Tel. 01 4816 931, 4883 580

E-mail: republika@dhk.hr

Tajnica uredništva: Vlatka Poljanec

Uredništvo prima utorkom od 12 do 14 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Lektura: Jakov Lovrić

Dizajn: Jasna Goreta

Prijelom: Neven Osojnik

Tisak: web2tisak, Sv. Nedjelja

Časopis je objavljen uz
potporu Grada Zagreba

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Časopis je objavljen uz potporu
Ministarstva kulture i medija RH

Cijena dvobroja je 60 kuna. Cijena za inozemstvo: za zemlje EU-a 15 eura, izvan EU-a 20 eura.

Godišnja pretplata je 330 kuna, za članove Društva hrvatskih književnika 200 kuna.

Redovna cijena za inozemstvo: za zemlje EU-a 85 eura, za zemlje izvan EU-a 100 eura.

Cijene za članove DHK-a u inozemstvu: za zemlje EU-a 50 eura, a za zemlje izvan EU-a 70 eura.

Uplate na kunski žiroračun Zagrebačke banke d. d., Zagreb, IBAN: HR5223600001101361393,

poziv na broj: 0105-2022, s naznakom „Za Republiku“. Pretplata za inozemstvo:

Croatian Writers' Association, Zagrebačka banka d. d., Savska 60, Zagreb,

Croatia, IBAN: HR5223600001101361393, SWIFT banke ZBAHR2X.

Časopis *Republika* u kontinuitetu izlazi od 1945. godine do danas.

Društvo hrvatskih književnika njegov je nakladnik od 1981. godine.

Reprodukcija na naslovnici: Doris Kristić, kostimografske skice za predstavu *Prvi musliman u selu* Mate Matišića

KAZALO

PORTRET: Mate Matišić

Mate Matišić: *Nisam nikad želio povlađivati nekom „trendu“*

(intervju, razgovarao Tomislav Šovagović) / 3

Boris Senker: *Matišićevi likovi s pričom* / 15

Vinko Brešan: *Esej o suradnji* / 26

Lucija Ljubić: *Propitivanje fikcionalnih presedana* / 34

Jelena Miholjević: *Mate* / 39

KNJIGA U FOKUSU: Ante Stamać: Prolazne postaje

Božidar Petrač: *Uskoro ću otputovati, sinut će silno svjetlo* / 41

Ivica Matičević: *Misao na priču, neprolazno...* / 46

Magdalena Mrčela: *Prolazne postaje – autobiografski zapisi*

Ante Stamaća / 51

ANTIKVARIJAT: Antun Šoljan: Osumnjičeni

Saša Stanić: „*Osumnjičeni*“ *privedeni opusu autora* / 55

David Čarapina: *Prvi među umor(e)nima* / 63

Maja Šoljan: *Kvadratura krimića* / 67

SUVREMENA HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Josip Mlakić: *Povratak Gorana Filipovića* / 71

Franjo Džakula: *Jedan dan* / 83

Grozdana Cvitan: *Tri zapisa o Ukrajini* / 91

Emilija Kovač: *Vinjete sa stablima, diskretno* / 96

Tomislav Domović: *Povećalo usne* / 107

Siniša Matasović: *O njoj, o njemu* / 121

NOVA IMENA

Goran Glamuzina: *Tibe kuće* / 135

MEDIOTEKA

Domagoj Brozović: „*Marvelovi*“ *stripovi i životni uspjeh Stana Leea* / 157

KRITIČAREV IZBOR: Jadranka Pintarić

Imali su povjerenja u budućnost (D. Šimpraga: *Izvještaj o generaciji*) / 166

Ceci n'est une pipe – Ovo nije lula (M. Kirin: *Babanija*) / 169

Maleni prozori u druge svjetove (K. Špoljarić: *Ringišpil*) / 173

Daj im Bogeck zdravla i Majka Božja penez (S. Antolić: *Svojevrсна*) / 175

Koliko njih i tko čita knjige pjesama (M. Abramić: *Reci mi...*) / 179

NAGRADE DHK-a

Hrvojka Mihanović Salopek: *Obrazloženje Nagrade „Judita“*

Zrinki Blažević / 185

Ivan Bošković: *Obrazloženje Nagrade „Davidias“ Nikolasu Raljeviću* / 188

Tomislav Zagoda: *Obrazloženje Nagrade „Slavić“ Ani Galant* / 191

B. Primorac, S. Tomaš, T. Zagoda: *Obrazloženje Nagrade „Anto Gardaš“*

Pavlu Pavličiću / 194

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK-a* / 199

Vlatka Poljanec: *Nove knjige članica i članova DHK-a* / 205

SLIKOVNI PRILOZI

Marija Adrić Soldo, portret Mate Matišića / 4

Doris Kristić, kostimografske skice za dramski triptih *Ljudi od voska* / 24,
40, 62, 70, 90, 134, 156, 164, 184

PORTRET

Mate Matišić

INTERVJU

Nisam nikad želio povlađivati nekom „trendu“

Razgovarao Tomislav Šovagović

Kad pomislim na Matu Matišića, pomislim na kanon. Tomu vjerojatno nije samo „kriv“ Mate Matišić. Ako je što sigurno – nema ravnodušnosti prema Matišićevim dramama. Zanimljivo je i što samo ime Mate Matišića zvuči prejednostavno, pa ga mnogi i ne upamte. Ili jednostavno, ne znaju da iza pojedinih drama, scenarija, pjesama – stoji upravo njegovo ime. Iako zauzet na sve strane, pristao je na iskren razgovor za *Republiku* sa svim novinarskim nedoumicama i začkoljicama. Neposredno, pa kako ispadne. Ili kako je ispalo.

R Što vas je najviše pogodilo, rastužilo u 57-godišnjem postojanju? (Što vam osim grobnoga mjesta najviše smeta u rodnim Ričicama, a što blagoslivljate?)

– Uh, nažalost, bilo je previše događaja i ljudi zbog kojih sam bio tužan. Mislim da nije pretjerano reći kako su sve moje drame dramatisirane *tuge* i književne adaptacije mojih žalosti. Kad to kažem ne mislim na rat ili lošu političku situaciju. Takvih globalnih izvanjskih uzročnika žalosti nikada neće nedostajati, i oni su, uglavnom, izvan našeg utjecaja. Iznenaden sam onim uzrocima koje su mi darovali tzv. prijatelji, kolegice i kolege, poznanici, suradnici, rođaci... Naravno, nije to samo moj problem, čovječanstvo se uglavnom tako samoranjava prijateljima i poznanicima. Takva psihološka i duhovna zlostavljanja naših malih i ograničenih svjetova su zastrašujuća

i vrlo često prolaze *ispod radara* tzv. analitičara stvarnosti. U zajedničkom nazivniku većine takvih tuga obično su neke bezrazložne laži koje imaju stotine mutacija. Laž izgovarana u raznim tonalitetima i u raznim inačicama je vrlo ozbiljna bolest suvremenih zajednica i čudno mi je da se laganju, lažima, muljanju i *muljavelama* posvećuje tako malo pozornosti. Ne mislim na dječje laži koje pomažu razvoju kognitivnih funkcija. Mislim na laži koje su degenerirana nadgradnja tih razvijenih kognitivnih funkcija. Da sam ministar prosvjete ustrajao bih da se – npr. u srednjim školama – proučavanju raznoraznih tehnika *laži* posveti više nastavnih sati i da se kroz razne procese obrazovanja nastoji smanjiti količine *muljanja* na koju se navikavaju naša djeca. Uveo bih kolegij koji bi se mogao nazvati *Uvod u teoriju laži*. Raskrinkavanjem laži kao suvremene nadideologije politike, kulture, književnosti, kazališta, psihijatrije, teologije... možda bi se stvorile pretpostavke za popravak ideja o vlastitoj (ne)važnosti.

Uveo bih kolegij koji bi se mogao nazvati *Uvod u teoriju laži*. Raskrinkavanjem laži kao suvremene nadideologije politike, kulture, književnosti, kazališta, psihijatrije, teologije... možda bi se stvorile pretpostavke za popravak ideja o vlastitoj (ne)važnosti.

Mislim da bismo se tako, smanjivanjem količine laži u društvu, manje ranjavali, samoranjavali i žalostili. Moje Ričice koje spominjete su mrtve, leže pod zemljom na seoskom groblju. Nema više mojih „divijih ljudi“. Dio mene je s njima pokopan. Moje rodno selo još uvijek ima boje i zrak koji uživam gledati i disati, ali volio bih da barem na jedan dan ožive moji mrtvi i da zapjevaju gangu, mušku i žensku. Ih, da moj pokojni did Toma zasvira svoje gusle... da mi priča o dobrim i mudrim Hrvatima... Pamtim jednu njegovu priču kako je mudri i dobri Hrvat nadmudrio austrijskog cara... Umro je u uvjerenju da smo mi jedan posebno plemenit narod. Jedan je dio mene još uvijek inficiran time, a drugi je dio jako razočaran... i tako živim...

R Koji je minimum estetskih kriterija u dramskom pismu? Ili jednostavno pripovijedate priču pa kako ispadne? Postoji li uvjet bez kojega se nećete ni potpisati ispod teksta?

– Tek sam nedavno shvatio da ja *mislim pisanje* drugačije od mnogih drugih pisaca. Kažem *mislim pisanje*, jer ja pisanje doživljavam kao specifičan *način mišljenja*. Tekst je samo finalna posljedica takvog načina mišlje-

nja. Prije dvije godine slovenski filmski redatelji pozvali su me u Ljubljano da održim predavanje o pisanju filmskog scenarija, pa sam pokušavajući artikulirati vlastitu poetiku. shvatio da nitko od nazočnih ne *misli pisanje* scenarija na „moj način“. Nešto od vlastite metode nastojim prenijeti na studente, iako se na ADU-u držim nastavnog plana i programa. Istom, „pogrešnom“ metodom mislim i svoje drame u nastajanju. Ne mogu sad objašnjavati tu svoju nemetodu, ali kriterij dovršenosti, kao i sve ostale, kako kažete, estetske kriterije nameće svaka drama za sebe. Drame određuju pravila i kriterije. Moj je posao ili dužnost svaku Dramu prepoznati do kraja, i da je takvu, kad pomislim da je meni vidljiva, napišem i prepustim

Drame određuju pravila i kriterije. Moj je posao ili dužnost svaku Dramu prepoznati do kraja, i da je takvu, kad pomislim da je meni vidljiva, napišem i prepustim njenoj sudbini u kojoj ću ja biti potpuno nevažan.

njenoj sudbini u kojoj ću ja biti potpuno nevažan. Dakle, iako formalno pisac, ja sam svojevrsni *zapisničar*. Kao kakav promatrač ptica koji onda notnim zapisom pokušava zapisati njihov pjev.

Moj notni zapis, ispravno unošenje u crtovlje, ovisi o mom sluhu. Tako su „neplanski“, sa svojim autonomnim kriterijima, nastale i moje trilogije... Sve su one plod, u procesu rada, prepoznatih kriterija i razloga... Ima analitičara koji njihov nastanak pripisuju nekom mom podržavanju „koncepta“ serija, serijala... To je silno površan zaključak i predstavlja potpuno nerazumijevanje dramskog pisanja. Teme, problemi i likovi o kojima sam pisao pripadali su *kućištu* dramskih trilogija. Ja sam zalutao u trilogije i morao sam pronaći izlaz iz tog trilogijskog labirinta. Moj je zapis karta izlaza iz tog labirinta.

R Prosječnom čovjeku (nekom koji sve manje čita ili ide na predstave) poznatiji ste po svojem glazbenom stvaralaštvu za kazalište i film, jasno, među kolegama iznimno ste cijenjeni. Kako se nadopunjavaju dramaturg i glazbenik – obje uloge – i kod pisanja teksta i kod skladanja?

– Glazbenik Mate daje poduke Mati dramatičaru, a dramski pisac Mate uči od glazbenika Mate. Normalna, zdrava shizoidna situacija. Kada bih morao nekome slikovito objasniti npr. filmski scenarij, ja bih za usporedbu radije uzeo glazbenu partituru nego roman, ili dramu. Partitura ima taktove, kao što scenarij ima scene. Instrumenti nekog glazbenog djela pojavljuju se u

raznim taktovima, kao što se i likovi pojavljuju u raznim scenama. U nekim scenama nema nekih likova, kao što nema nekih instrumenata u svim taktovima partiture... etc., etc.... Konfiguracija likova kroz dramu ili scenarij mogla bi se povezati s instrumentalizacijom nekog djela... Ponekad je *glavi lik* viola, oboa ili trombon... Glazba mi je ugradila osjećaj za mjeru i ritam teksta. Nadam se. Kad je dramski tekst dobro napisan, bez problema ispod naslova i popisa likova možete napisati tempo i glazbenu mjeru u kojoj će se on čitati. Bilo bi ludo kada bih npr. na početku svoje drame stavio da je njezin metronomski tempo – 124. Siguran sam da bi neki redatelj (dirigent) rekao da će je izvoditi u tempu 90 ili 150... I takvo bi „čitanje“ bilo točno, jer tako funkcionira teatar. O toj povezanosti glazbe i pisanja, glazbe i tragedije, pisali su puno značajniji autori od mene. Ja povezanost osjećam. Mislim da je sada, dok razgovaram s vama, prvi put i opisujem.

Glazbenik Mate daje poduke Mati dramatičaru, a dramski pisac Mate uči od glazbenika Mate. Normalna, zdrava shizoidna situacija.

Pokušaj definiranja i imenovanje te povezanosti meni je nepotrebno, čak možda i glupo, jer će uvijek biti netočno i nepotpuno. Zvučat će zanimljivo, ali samo na „prvo slušanje“. Siguran sam da su mi iskustva pisanja pomogla u razumijevanju iskustava skladanja. Posebno se to odnosi na glazbene projekte u kojim sam morao snimiti puno glazbe. Za češki dugometražni animirani film *Neparožderi* snimio sam oko 45 minuta glazbe. To znači da je dramaturgija presudna za strukturiranje glazbenih „nenarativnih“ linija. Dakle, čini mi se da je uzajamno nadopunjavanje mene kao skladatelja i mene kao dramskog pisca moja mala tzv. poslovna prednost. Pokojni Arsen Dedić jednom mi je rekao kada smo razgovarali o dječjim predstavama na kojima smo radili: „Nas dvojica možemo isporučiti i tekstove songova i glazbu. Drugi skladatelji to ne mogu.“ No, možda to i nije posve točno. Možda me to „znanje“ opterećuje. Možda bih bolje skladao da nisam opterećen riječima, dramaturgijom... Ne znam. To jest, ja samo tako – povezano – mogu misliti te prividno različite poslove.

R Jeste li u stvaralaštvu ikada išli linijom manjega otpora ili vođeni ekonomskim razlozima – tipa ovo će se bolje prodavati ili ovo je sveopći trend? Osobno mislim, a ne morate se složiti, dakako, da je teže napisati dramu o dobrom svećeniku nego o lošem.

Boris Senker

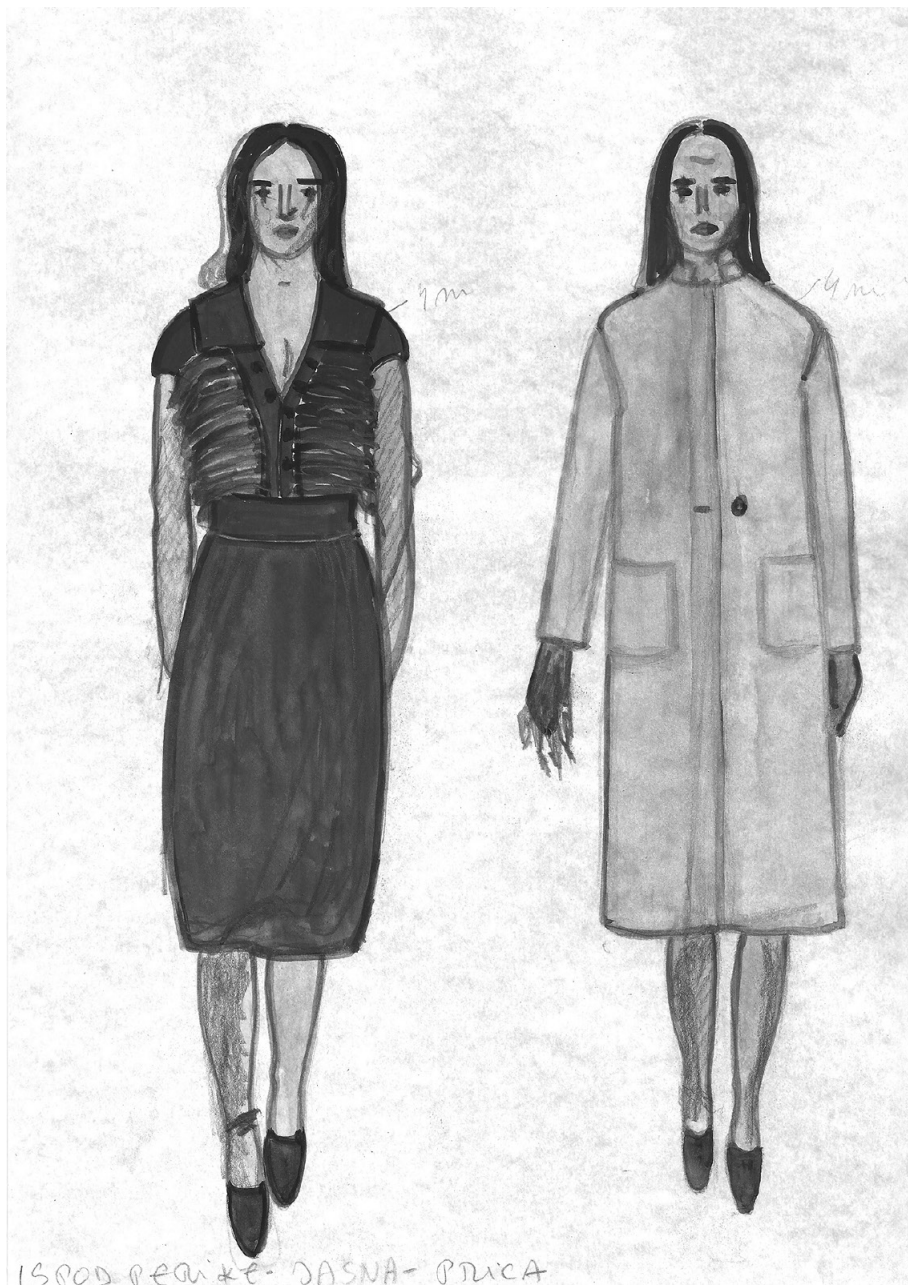
Matišićevi likovi s pričom

Dramski pisci ponekad su prisiljeni od raznih nepoznatih, ponekad vrlo čudnih ljudi slušati priče o tome kako bi se od njihovih života mogao *napraviti dobar film ili drama*. Nikada nisam iskoristio niti jednu od tih genijalnih ideja. Sve dosad [do *Ljudi od voska*, nap. B. S.]. Ne znam je li to zbog profesionalne deformacije ili zbog neke duševne bolesti od koje bolujem, ali primijetio sam kako sve češće ljude oko sebe počinjem doživljavati kao likove. Ponekad metamorfoza čovjeka u lik traje dulje vrijeme, a ponekad netko sklizne u lik jednom rečenicom. (Matišić 2016: 127)

Mate Matišić majstor je kratkih priča, crtica, anegdota. Dakako, Mate Matišić je i izvrstan dramatičar. Neću reći najbolji hrvatski dramatičar u protekla tri desetljeća, ali neću samo zato što mi se načelno ne sviđa nezdrava potreba za tim da se jedan književni žanr, pokatkad i svekolika književnost jednoga razdoblja, svede samo na jednog jedinog autora – čak ni na Držića, Vojnovića ili Krležu – a da se svi drugi otpišu. Dakle, Mate Matišić izvrstan je dramatičar, i to se ne jedanput reklo, to se zna. Nedavno je stigla još jedna nedvosmislena potvrda vrijednosti i kazališnoj poticajnosti njegovih dramskih tekstova, a riječ je o nagradama publike i Žirija Okruglog stola kritike koje je predstava *Ja sam ona koja nisam* u izvedbi ansambla Zagrebačkoga kazališta mladih i režiji Paola Magellija dobila na 67. Sterijinu pozorju, održanom u Novom Sadu od 26. svibnja do 3. lipnja 2022. Mate Matišić također je i sjajan glazbenik, skladatelj i izvođač. I to se, također, zna. Zna se i da je vrstan scenarist. Svjedoči o tom, recimo, i nekoliko Zlatnih arena što ih je samostalno ili kao koautor dobio i za filmsku glazbu i za scenarij. On je i poželjan suradnik, i kao dramatičar, i kao scenarist, i kao skladatelj, bez trunke taštine, otvoren za promjene i dopune, svjestan da je kazalište skupna umjetnost u kojoj se svaki pojedinac mora prilagoditi zajednici što se stvara stvarajući predstavu, odnosno film, pa redatelji i glumci vole raditi s njim. I o tomu se svemu govori, i to je sve zabilježeno.

Manje se, međutim, govori o Matišiću i kratkim pričama. Ne mislim pritom samo na Matu Matišića kao autora, primjerice, kratke priče *Trzalicica za Djanga*, koju je Saša Drach uvrstio u svoju antologiju *Svijet jazza – Od Adorna do Johna Zorna*, a 2018. pretiskao ju je i *Jutarnji list*. Ovdje ne mislim na nju, ali je svakom preporučujem za čitanje. Rijetke su tako emotivne, jednostavne, dijelom „istinite“, dijelom „izmišljene“ – što će reći koliko faktografske toliko i fikcionalne, dakle u pravom smislu autobiografske, jer „autobiografija je“, kako reče Andrea Zlatar, „[z]a ozbiljnu historiografiju [...] odviše poetična, a nedostatno dokumentirana: ona, bez sumnje, ne pripada području znanosti“ (Zlatar 1998: 6) – priče s neočekivanom poantom koja, u ovom primjeru, Matinu naoko neobvezatnomu, anegdotskom prisjećanju na posjet grobu gitarističkog genija Djanga Reinhardta u mjestošću Samois-sur-Seine nedaleko od Pariza, kamo se Django bio povukao dvije godine prije kraja prekratka života, daje doslovno viši smisao. Ne mislim, dakle, na tu kratku priču, nego na niz kratkih pripovjednih iskaza koje u njegovim dramskim tekstovima jedan od likova izgovara drugom liku ili skupu likova, pokatkad i isprekidanih sugovorničkim upadicama, pitanjima, komentarima. Ti su iskazi integrirani u dijalog, pridonose njegovoj dinamici, ponekad bitno promijene odnose u dramskoj situaciji, dovedu do „preokreta“ ili „prepoznavanja“, ali istodobno su i samostalne narativne cjeline koje bi se mogle čitati i kao zaokružene priče, crtice, anegdote... Mogle bi se čitati, rekao sam, ali zapravo ih ne bi trebalo čitati, treba ih slušati jer to su priče likova koji se dokraja realiziraju tek kad ih glumice i glumci utjelove na sceni pa im podare i svoje glasove. To su priče ispričane nacionalno, regionalno i karakterno jako obilježenim govorom, idiolektom rekla bi struka. Njih treba slušati i čuti, ponavljam, jer sastavljao ih je – a isto bi se tako moglo i reći: skladao ih je – pisac skladatelj koji, kad piše dramske tekstove, možda i ne zamišlja kako će njihova izvedba izgledati na pozornici, ne mašta o tom kakvi će se i kako kostimirani glumci, pod kakvim svjetlima reflektora i kako kretati kako oblikovanim i urešenim prostorom, ali, u to sam siguran, itekako jasno zamišlja kako će zvučati, kakvim će tonom, kojom brzinom i kojom bojom glasa biti izgovorene njihove replike koje kadikad prerastaju u crtice, anegdote i kratke priče.

Uzged rečeno, rekao bih da su Matišićevi likovi s pričom, koji u određenoj situaciji doista i postaju pripovjedačima, zanimljivi i naratologiji, da

Doris Kristić, kostimografska skica za predstavu *Ispod perike* Mate Matišića

Doris Kristić rođena je u Dubrovniku. Na Accademia di costume e di moda u Rimu diplomirala je kostimografiju i modni dizajn, gdje je završila i poslijediplomski specijalistički studij kazališne i filmske kostimografije. Po završetku studija vraća se u Hrvatsku, gdje od 1975. djeluje kao kazališna, filmska i televizijska kostimografkinja. U početku je djelovala kao samostalna umjetnica, a 1989. postaje stalna kostimografkinja Zagrebačkoga kazališta mladih, nastavljajući suradnju s brojnim kazalištima u zemlji i inozemstvu. Ostvarila je više od 450 kostimografija u predstavama dramskog, opernog i baletno-plesnog repertoara te nekoliko kazališnih scenografija. Radila je u svim nacionalnim i ostalim značajnijim kazalištima i festivalima u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji, BiH i Makedoniji te u pojedinima u Italiji, Mađarskoj i Crnoj Gori. Autorica je oko 30 kostimografija za igrane filmove te televizijske drame i emisije. Kostimirala je svečanost otvorenja Univerzijade u Zagrebu 1987. i surađuje s nekoliko hrvatskih muzeja. Za svoj je rad nagrađivana nebrojeno puta u zemlji i inozemstvu. Od nagrada ističu se: pet Nagrada hrvatskoga glumišta (Zagreb, 2020., 2009., 2007., 2004., 2002.), Nagrada *Veljko Maričić* (Međunarodni festival malih scena; Rijeka, 2012.), Zlatna arena (Pula Film Festival; Pula, 2009.), dvije Nagrade *Marul* (Marulićevi dani; Split, 2018., 2003.), Nagrada *Tirena* (Dubrovnik, 1998.), *Zlatni lovorov vijenac* (MESS Festival; Sarajevo, 1988.), dvije Nagrade Gavellinih večeri (Gavelline večeri; Zagreb, 1987., 1986.), Borštnikova nagrada (Borštnikovo srećanje; Maribor, 1986.), Sterijina nagrada (Sterijino pozorje; Novi Sad, 1985.), Joakimova nagrada (Susreti *Joakim Vujić*; Piroć, 1982.), dvije nagrade UPIDIV-a (Sterijino pozorje; Novi Sad, 1986., 1981.) i dr.

Vinko Brešan

Esej o suradnji

Dana 6. travnja 2022. godine oko 18 sati moj je mobitel vrlo sterilnim zvukom označio primitak SMS poruke. Pročitao sam poruku. Poruka je zapravo bila zadatak koji mi je zadala Julijana Matanović. Zadatak je napisati esej za *Republiku* o mojoj suradnji s Matom Matišićem. Sledio sam se. Ipak ću naposljetku morati izići u javnost s istinom o počecima naše suradnje.

Mate Matišić je moj najbolji prijatelj, a bliski smo više od trideset pet godina. Ipak, usprkos velikoj vremenskoj udaljenosti, jasno se sjećam naše prve suradnje. Ona mi stoji i dandanas pred očima, kristalno jasno. Sjećam se svakog trenutka, svakog pogleda, atmosfere, mirisa prostorije gdje se ta naša prva suradnja odvijala. Sjećam se jer je ta suradnja bila čisti fijasko. Ta katastrofa boli me još i danas. Bez nekog je učinka već trideset pet godina pokušavam zaboraviti. I baš kad o toj propasti nisam razmišljao neko vrijeme, Julijana Matanović mi je tog 6. travnja vratila misli u kaljužu neuspjeha. Ponovo vidim sebe u 1988. godini. Mlad sam. Gledam u mladog Matu Matišića. U prostoriji je tišina. Pokušavam se koncentrirati. Ponovo gledam Matu. On je zamišljen i gleda u stol. Naslanjam se rukama na stol, a Mate mi tiho kaže: „Ubaci sedmicu u srednju, ali tako da ti bijela ostane na ovoj strani.“ Ja ga pogledam u čudu i odmah kažem (sjećam se boje svoga glasa): „Ne znam hoće li to ići. Zajebano je. Udarit ću u crnu.“ Mate je bio samouvjeren: „Možeš, možeš. To ide. Samo u srednju.“ Ja u tom trenutku uzimam bilijarski štap, namažem vrh štapa kredom, nagnem se, naciljam i... fenomenalno promašim sedmicu, pogodim crnu kuglu koja odlučno uleti u jednu rupu. Borna Baletić i Ištvan Filaković, koji su bili par što je igrao tu bilijarsku partiju protiv Mate i mene, likovali su. Bilo je to potpuno poniženje. Mate i ja smo se pogledali. „Bit će bolje drugi put.“ Tada u to nisam vjerovao. No, nastavili smo se i dalje nalaziti i igrati bilijar. Ponekad bismo i pobjeđivali. Kasnije sam ustanovio da Mate zapravo igra bilijar bolje od mene. Posebno ako igra protiv mene. Ja sam vrlo brzo upoznao i drugu Matinu stranu kad sam dolazio na njegove *jazz*-koncerte. Iako *jazz*-glazbu uopće ne razumijem. Pitanje je razumijem li ikakvu glazbu. Utvaram

sebi kako bolje razumijem dramske tekstove. No, o Matinim ću tekstovima nešto kasnije.

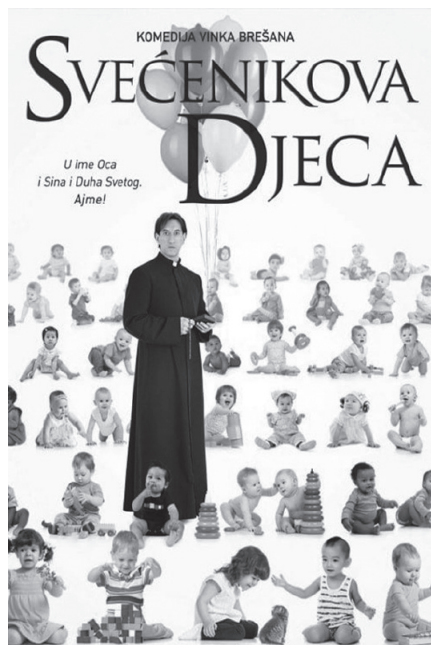
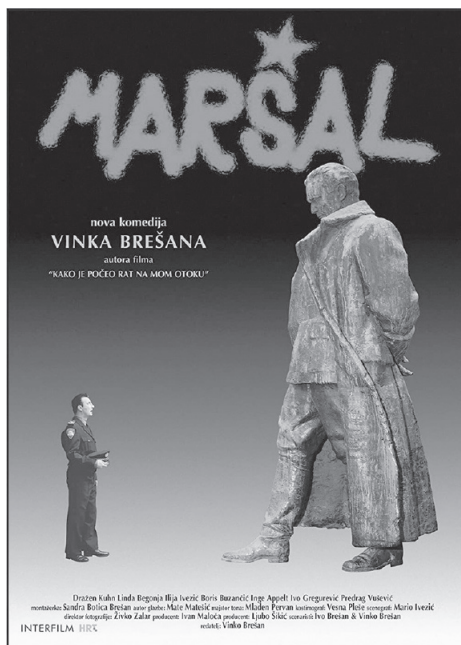
Da se vratim na početak. Ta davna „bilijarska“ suradnja možda bi bila i jedina naša suradnja da se u meni nije probudila ambicija za uspjehom na području filma. Možda se i naše poznanstvo ne bi razvilo u, za mene, najčvršće moguće prijateljstvo, da nismo počeli surađivati na filmovima. Te suradnje dovele su nas do toga da mnogo vremena provodimo zajedno, da bolje upoznam Matu, da shvatim koliko smo zapravo bliski, koliko su nam svjetonazori podudarni. To je na kraju rezultiralo time da nema dana da se ne čujemo telefonom, da ne „pretresemo“ sve moguće i nemoguće teme u kulturi, politici i Bog zna čemu još, bez obzira na to radimo li neki zajednički projekt ili ne.

Godine 1994., nakon duge faze ležanja na krevetu i cjelodnevnog višemjesečnog gledanja televizijskog programa, odlučio sam napraviti nešto sa svojim životom. Došao sam na Hrvatsku radioteleviziju kod tadašnjeg urednika Dokumentarnog programa Obrada Kosovca i predložio mu kratki dokumentarni film o kućici u Maksimirskom parku gdje se dijelio besplatan ručak za izbjegle i prognane, ali i za socijalne slučajeve. Obrad Kosovac odmah je pristao i dao mi najbolju televizijsku ekipu za snimanje. Bio je iznimno otvoren za mlade ljude koji imaju ideju. Što god tko mislio o Obradu Kosovcu, ja sam mu beskrajno zahvalan. Film se zvao „Zajednički ručak“. Jedan od likova u filmu bio je penzioner koji je, iz želje da pomogne izbjeglima i prognanima, njima svirao gitaru i pjevao dok oni ručaju. To bi bila lijepa gesta da on nije svirao i pjevao krajnje nemuzikalno, tako da je slušanje njegovog muziciranja bila samo još jedna kazna za te nesretne ljude. Kad sam završio montažu filma shvatio sam da filmu nedostaje filmska glazba jer je upravo glazba našeg penzionera bila jedan od bitnih elemenata filma. Taj bi film bez filmske glazbe bio nedovršen, bez intonacije, bez glazbenog komentara, bez glazbene misli, i što je najvažnije – bez glazbene dramaturgije. U planu tog dokumentarca Hrvatska radiotelevizija nije ni u primisli predviđala komponiranu glazbu. A upravo mi je takva glazba trebala da film bude dovršen. Zato sam se obratio Mati Matišiću i zamolio ga da on bude kompozitor glazbe tog filma. Nisam mu se obratio jer sam mislio kako je on bio genijalan kompozitor filmske glazbe. Koliko mi je poznato, on do tada nije komponirao nikakvu filmsku glazbu. Obratio sam mu se jer je on bio jedini glazbenik kojeg sam poznao. Njemu se film svidio i on je

za nekoliko dana, o svom trošku, komponirao i sam izveo u studiju jednoga svog prijatelja kompletnu glazbu za film. Film s tom glazbom bio je nešto više. Mate je mom filmu dao dio svoje duše i najednom mi se učinilo da se dogodilo čudo. Film je iste godine pobijedio na Danima hrvatskog filma, osvojio je Nagradu Oktavijan za najbolji dokumentarni film.

Sljedeće sam godine sve isto ponovio s još jednim kratkim dokumentarnim filmom. Opet Obrad Kosovac (on mi je zaista pomogao na početku), opet Hrvatska televizija, opet najbolja televizijska ekipa, ali ovoga puta tema je bila Općinski sud u Zagrebu. Tu se pak u filmu pojavio jedan drugačiji lik, lik *rock*-pjevača koji je tužio diskografsku kuću jer mu ne objavljuje pjesme. Ponovo je glazba bila važna. Nisam bio glup. Pozvao sam Matu. Nova kompozicija, nova glazbena ideja Mate Matišića i ponovo isti rezultat. Film „Hodnik“ te je 1995. godine proglašen najboljim dokumentarnim filmom na Danima hrvatskog filma gdje sam ponovo osvojio Nagradu Oktavijan.

Dvije godine zaredom biti pobjednik Dana hrvatskog filma nije moglo proći nezapaženo. Ivo Štivičić, tadašnji urednik Dramskog programa Hrvatske radiotelevizije, dao mi je šansu snimiti igrani film. Moj otac Ivo Brešan pisao je sa mnom scenarij, film sam snimao 1995. godine, montirao ga sa svojom suprugom, koja je, usput rečeno, montirala sve moje filmove, i na kraju ga u radnoj verziji, bez glazbe, prikazao prijateljima i još nekim profesionalcima u dvorani Jadran filma. Mate je bio na toj projekciji i bio je oduševljen filmom. Bar sam takav dojam stekao. Budući da sam Mati Matišiću bio beskrajno zahvalan jer mi je svojom glazbom na mojim kratkim filmovima pomogao pokrenuti karijeru, za autora glazbe za svoj film „Kako je počeo rat na mom otoku“ pozvao sam – Arsena Dedića. Mate se, naravno, nije ljutio. Bilo mu je potpuno jasno kako za svoj prvi igrani film trebam iskusna kompozitora. Arsena sam zvao jer sam vjerovao da on može svojom glazbom podržati mediteransku komediju kakva je „Kako je počeo rat na mom otoku“, kao što je to učinio svojom glazbom u TV filmu „Buža“. Ali, s glazbom na mom filmu sve je krenulo ukrivo. Arsen Dedić mi je odmah nakon te radne projekcije rekao kako on misli da moj film treba uozbiljiti. Ja sam naivno prečuo tu rečenicu. Suočio sam se s njom kad je Arsen predao glazbu. Glazba je bila odlično komponirana i potpuno pogrešna. Naime, u toj Arsenovoj glazbi prevladavali su mračni tonovi, tako da više ni jedna scena u filmu nije bila smiješna. Uzalud sam uvjeravao Arsena kako je meni žanr komedije zapravo poruka, misao, namjera, cilj. Ne radim

slučajno komediju o Domovinskom ratu. Arsen nije htio ni čuti. To je bila ta glazba i on je nije namjeravao mijenjati. Moj posljednji argument bio je: „Arsene, i najgluplji redatelj ima pravo na svoju glupost. Glazba u mom filmu bit će onakva kakva ja mislim da treba biti.“ Arsen je svejedno nije pristao mijenjati. Ja sam bio u nezavidnoj situaciji. Za četiri dana Hrvatska radiotelevizija zakazala je miks filma. To znači da je za četiri dana završna tonska obrada filma nakon koje više nema popravaka. A ja nemam glazbu. Pokucao sam Mati na vrata. Mate mi je odmah rekao: „Ne dolazi u obzir. Ja ne mogu komponirati glazbu za tvoj film. Pogotovo ne u nekoliko dana.“ Onda je ipak na moj nagovor pogledao film s Arsenovom glazbom. Nakon gledanja rekao mi je kako film s ovakvom glazbom jednostavno nije dobar. I onda je reagirao kao najbolji prijatelj. Nije me mogao ostaviti na cjedilu s lošim filmom. Riskirao je, sutradan me nazvao i rekao kako ima ideju kakva glazba treba biti u filmu. Usudio se ići protiv jednog od najuglednijih kompozitora u Hrvatskoj, riskirati katastrofu zbog prijatelja. Tada sam bio previše fokusiran na završetak filma i nisam razmišljao o tome, ali vrlo brzo mi je postalo jasno kakav je potez Mate zapravo napravio. Mate je bio i jest junak iz američkih filmova zbog kojeg odlazimo u kino. On je osoba uz

Lucija Ljubić

Propitivanje fikcionalnih presedana

Mate Matišić suvremeni je hrvatski dramatičar koji je svoje prvo djelo napisao 1985. započevši vlastiti put izvan naraštajnih odrednica. Njegov je dramatičarski talent prepoznao Zvonimir Mrkonjić, a Marin Carić i Božidar Violać režirali su više njegovih djela. Kad je objavio prvu knjigu dramskih tekstova (*Bljesak zlatnog zuba, Cinco i Marinko, Božićna bajka*, 1996.), a i na temelju praižvedbe *Legende o svetom Muhli* (1988.), recenatna ga je kritika svrstavala uz bok pučkim komediografima. Potom je dramatičar, preduhitrivši zbilju, napisao satirične i groteskne *Anđele Babilona* 1996., poslije i *Svećenikovu djecu* 1999., drame koje su se snažno referirale na aktualna pitanja u hrvatskom društvu, što se nastavilo sve do danas i što je vidljivo i u njegovim neobjavljenim dramama *Balon* (praižveden 2009.), *Fine mrtve djevojke* (praižvedene 2012.) te *Ne kopaj po groblju, molim te* (praižvedeno 2015.). U novom tisućljeću i novom desetljeću objavio je 2005. drame *Legendu o svetom Muhli* i *Sinovi umiru prvi*, a potom i cijelu *Posmrtnu trilogiju* (*Sinovi umiru prvi, Žena bez tijela, Ničiji sin*, 2006.), nadahnutu posljedicama Domovinskog rata. Svojim tematskim interesima Matišić je posljednjih godina dodao i pitanje odnosa zbilje i fikcije napisavši jednu trilogiju i jednu tetralogiju. Trilogija *Ljudi od voska* (*Obožavateljica, Prvi musliman u selu i Ispod perike*) objavljena je 2016., a tetralogija *Moji tužni monstumi* (*Gledaj me u oči, Mi tu, Autogram za Milicu i Kolumna mrtvog djeteta*) 2020. godine i još čeka kazališno uprizorenje.

Tri Matišićeve zasad neobjavljene jednočinke (*Hrvatska Lolita, Porno film* i *Žena djevojčica*) pod naslovom *Ja sam ona koja nisam* praižvedene su 2021. u Zagrebačkom kazalištu mladih u režiji Paola Magellija. Kao što je i inače slučaj kad se na repertoaru kojega od hrvatskih kazališta najavi premijera predstave nastale prema djelu Mate Matišića, posebice ako drama još nije ni objavljena ni izvedena, i ZKM-ova predstava izazvala je pozornost prije praižvedbe, a predstava je dosad dobila i više nagrada. Pozornost već na početku izaziva lik Jerkice koji svom poznaniku Ivanu objašnjava kako stvari stoje. Jerkica je ono što bismo sarkastično mogli nazvati „moćnim

poduzetnikom“, pa Ivanu ne preostaje drukčija kvalifikacija nego „nemoćan profesor“. Ivan je svjestan da bi mu u razjašnjavanju mučnih kriminalnih okolnosti Jerkica mogao pomoći pa predstava započinje grotesknim razgovorom Jerkice i Ivana. Jerkica ističe da voli čitati Krležu, posebice *Banket u Blitvi*, ali i da mu je Barutanski najdraži Krležin lik. Jerkica zna odgovore na sva pitanja, on zna tko je što skrivio i zašto je morao umrijeti. Za njega nema nedoumica. Zato Jerkica u kraćem monologu Ivanu objasni da mu je posebno mrska riječ „propitivanje“.

Dramatičar Mate Matišić voli upravo to – propitivati. O njegovu dramskom opusu može se govoriti (a govori se i piše se mnogo) uzimajući kao polazište više raznorodnih značajki: dalmatinsko zaleđe i likovi, modifikacije dramskih žanrova, elementi grčke tragedije, odnos pisane i usmene kulture, teatar u teatru, (crni) humor i groteska... Prema fakultetskoj diplomi pravnik, prema umjetničkom radu dramatičar, glazbenik, skladatelj, scenarist (...), prema zanimanju profesor na Odsjeku dramaturgije zagrebačke Akademije dramske umjetnosti, Mate Matišić obuhvatio je široko područje svojih interesa stekavši prepoznatljivost u suvremenoj hrvatskoj kulturi. Svojim dramskim rukopisom opisuje hrvatsku stvarnost prepisujući je na svoj način i ukazujući na njezinu iščašenost – političku, gospodarsku, socijalnu, kulturnu – u kojoj ni osobne sudbine pojedinaca ne mogu biti drukčije nego iščašene. Dapače, Matišićevi dramski likovi reprezentanti su takve stvarnosti u kojoj štošta nuka na propitivanje: društvene okolnosti (gospodarski napredak i gospodarski kriminal, demografska politika i neodgovarajuća socijalna politika, Domovinski rat i njegove posljedice, privatizacija i korupcija, tranzicija i globalizacija...), obiteljski i muško-ženski odnosi, pisac i dramski lik, zbilja i fikcija, život i smrt... – a u svemu navedenom dramatičar se ne libi ukazati i na lice i na naličje. Dapače, Matišić je više puta isticao da je kao autor žrtva aktualnih društvenih okolnosti koje mu nameću i prosljeđuju dramske sadržaje o kojima piše pa on protiv toga ništa ne može.

Ako su Matišićevi *Bljesak zlatnog zuba* i dramski tekstovi iz devedesetih na prvi pogled djelovali kao nastavljači pučke komediografske tradicije, krajem devedesetih godina i na prijelazu stoljeća u Matišićevim se dramama pojavljuje sve više referenci na društvene aktualnosti zaogrnut elementima groteske, da bi u posljednjim dramskim ciklusima u prvi plan izbio odnos zbilje i fikcije. Kad je 2009. kao dramatičar gostovao na znanstvenom sku-

pu *Krležini dani u Osijeku*, Matišić je svoje izlaganje započeo tezom da ga drame koje napiše i dovrši više ne zanimaju i nazvao ih je „bivšim drama- ma“, naglasivši da ga zanimaju javne implikacije njihova života: „Zanima me moja javna obilježnost tim dramama i definiranje mene nadahnuto npr. likovima ili samo nekim mojim dramskim likom. Zanimaju me vjersko-politički ožiljci koje sam dobio od tumača mojih skrivenih namjera. Zbrajajući sve to, zaključio sam da su moje Drame imale veći utjecaj na mene nego što sam ja imao na njih.“

Ruku na srce, to mu se i događalo, čak i prije nego što je to izrekao. Dapače, Matišićevi su dramski tekstovi od devedesetih godina naovamo izazivali veliku pozornost u javnosti jer su izborom tema i njihovom dramaturškom obradom provocirali i poticali rasprave. Izuzmu li se političke implikacije kojima su vrvjele kritike Matišićevih drama iz devedesetih godina prošloga stoljeća i prvog desetljeća novog stoljeća, čini se da su najveću pozornost privukli Matišićevi dramski ciklusi *Ljudi od voska*, poslije kojih su nastali neizvedeni *Moji tužni monstrumi*, da bi se trilogijom *Ja sam ona koja nisam* dramski rukopis Mate Matišića odmaknuo od propitivanja odnosa dramskog pisca i dramskog lika. Unatoč tome, Matišić nije prestao kopati po arhivu „fikcionalnih presedana“, kako je naglasio na *Krležinim danima*. Prema njegovim riječima, to je zakonodavstvo s izmišljenim slučajevima i izmišljenim osobama koje prema načelu presedana postaju konkretne osobe, a njihovim sudbinama sudskom odlukom upravlja autor. Zato je, prema Matišićevu zaključku, književnost možda jače nadahnuće životima nego što je život nadahnuće književnosti. Gledatelji Violićeva uprizorenja Matišićeve drame *Sinovi umiru prvi* u zagrebačkom Gradskom dramskom kazalištu „Gavella“ 2005. godine sjetit će se da je u jednom prizoru na fotografiji pokojnika Matišićevo lice koje „glumi“ fotografiju Mićunova nestalog brata Mate. Propitivanje odnosa identiteta pisca i dramskog lika nastavilo se *Ljudima od voska*, a zgusnulo se možda u Matinih riječima iz *Mojih tužnih monstuma*: „Nisam uopće nervozan, ali nemam više sućuti za takozvane prepoznatelje ‘istine’ u onome što ja stavim na papir.“ Na više mjesta u toj dramskoj tetralogiji Mate kao provodni lik modificira ideju o suludoj i besmislenoj obuzetosti gledatelja i čitatelja fikcijom koju doživljavaju kao tvrdo kuhano zbilju, a onda uzrokuju pomutnju i nesreću.

Propitivanje odnosa između zbilje i fikcije u Matišićevim dramskim djelima možda potječe od dramatičarove podjednake, ako ne i veće zao-

Jelena Miholjević

Mate

Čudo jedno koliko smo se Mate i ja rijetko sretali kroz profesionalni život. Rijetki, ali važni susreti. Meni, svakako.

Prva zadivljenost Matinim radom utisnuta mi je u sjećanje – *Bljesak zlatnog zuba*. Kakav genijalan naslov! Razmišljala sam o tom naslovu i premetala komad u mislima, udivljena. Majstorstvo riječi, lakoća kojom nam Mate govori o životu tako izravno i protočno, život koji sam vidjela i imala osjećaj da ga poznajem, da poznajem dramska lica, iako sam odrastala i živjela baveći se na drugi način drugačijim temama i proživljavajući potpuno drugačija iskustva. Ta Matina skromnost i toplina, jedna mudrost koja je rijetka i teško usporediva i s kim.

Pa glazba. Tolika vještina. Moja kći tek je počela gubiti zubiće, a pjevala je hitove koje je Mate pisao za *Ježevu kućicu* i *Cvrčka i mrava* po cijele dane, ponekad i noći, kad su zubići gnjavili i dozivali nesanicu. Jednoga dana, vozeći se tramvajem na probu u kazalište, počela sam se naglas smijati, sjetivši se *Svećenikove djece*, a takve autore najviše volim, koji nam okupiraju misli i ne daju nam da zaboravimo njihove svjetove.

O Mati bi se moglo pisati toliko puno, i pisat će se. Ostavio je trag neopisiv, bogat i sjajan, i ostavljat će ga i dalje, to je sigurno. Ja ću se, evo, tek prisjetiti naše suradnje kad sam kao mlada glumica igrala ulogu Gradonačelnikove žene u ludom, hrabrom, podrivajućem, koliko beskrajno tužnom toliko i grotesknom i prštavo smiješnom komadu, opet genijalna naslova – *Anđeli Babilona*, u mom matičnom kazalištu „Gavella“, u režiji Božidara Viočića, koji je, kao što je poznato, često surađivao s Matom. U *Anđelima* Mate je sve rekao o okrutnosti primitivne vlasti, o besmislu i destruktiji i zapravo, nažalost, anticipirao toliko događaja koji su bili pred nama. Bila sam nagrađena prisutnošću na sceni i radom s predivnim kolegama, radom s Boškom Viočićem, a Matina je prisutnost bila melem za sve naše krize i prepreke na koje neminovno nailazimo u stvaranju predstave. Bila sam nagrađena i na *Marulovim danima* za ulogu te nesretne i zanimljive žene i puna sam zahvalnosti što sam bila dio babilonskih anđela.

Jedva čekam što će Mate dalje. Uvijek je, uvijek nadahnuće. Bez taštine. Uz smijeh, suze. Uvijek je glazba. Uvijek je važno. Veliko.

KNJIGA U FOKUSU

Ante Stamać: *Prolazne postaje*

Božidar Petrač

Uskoro ću oputovati, sinut će silno svjetlo

Ante Stamać – Vatroslav Kuliš, *Romon jesenskih kiša: pjesme 2008. – 2016.*, Školska knjiga, Zagreb, 2020.

Ante Stamać, *Prolazne postaje: autobiografski zapisi*, Školska knjiga, Zagreb, 2021.

Vrijeme, vrijeme, to nemilosrdno pletivo naših dana, naših misli, naših života, naših uspomena, prolazi li, prolazi, protječe li, protječe, leti i proleti brzinom meteora. Evo već bliži se šesta godina od smrti Ante Stamaća, čovjeka iznimnih talenata, kristalnih izričaja, kadšto voljko, kadšto nevoljko razgovorljiva, ali vazda osjetljiva na sva bitna pitanja hrvatske književnosti, znanosti i kulture, duhovnika u neduhovnu vremenu, kritičara – ako sudimo po posljednjih petnaestak godina dok je koračao po ovoj rahloj zemlji – svega onoga što relativizira i izjednačuje sve vrijednosti sa svim nevrijednostima, bez ikakve hijerarhije ili vrijednosnog sustava. Čini mi se, osobito kad uprem oči u prazninu koja zjapi u njegovoj instituciji do koje mu je bilo iznimno stalo, Društvu hrvatskih književnika, nedostaje njegov glas, njegov šum riječi i njegova njegovana pristojnost koju je, djetetom, jamačno stekao kućnim odgojem, preko svoje majke i svoga oca, najzad, nedostaju njegovi mudri prijedlozi i sva sila inicijativa koju je sijao i prosijavao kroz rešeta razgovora sa svojim sugovornicima ili svojih rječitih monologa. Ante Stamać itekako nedostaje, ali ono što je iza njega ostalo u poeziji, znanosti, kritici, esejistici, prevodilačkim naporima i antologičarskim prinosima duboko je obilježilo, obilježava i obilježavat će hrvatsku književnost i hrvatsku kulturu, hrvatsku duhovnost općenito.

Posljednjih desetak godina svoga života nakon objavljenih *Sabраниh pjesama* (Alfa, 2010.), načet bolešću, Stamać je u tri navrata, što u časopisu *Republika*, što u Matičinu *Vijencu*, objavio svoj „lirski testament“, pjesme nastale od 2008. do 2016. i koje su sabrane pod naslovom *Romon jesenskih kiša* u lirsko-likovnoj mapi Ante Stamać – Vatroslav Kuliš, koju je uredila Miroslava Vučić i objavila Školska knjiga. Prvi „lirski testament“ koji je objavljen u *Vijencu* 2015. pod naslovom *Listopad* u cijelosti je prenesen u *Izabranim pjesmama* iz 2019. o 80. obljetnici Stamaćeva rođenja koje je priredio i vrstan pogovor napisao Zdravko Gavran, prepoznavši u tim pjesmama s punim pravom oproštajne sastavnice „duhovno-umjetničke katarze i svojevrsnu apoteozu“ u kojoj su „diskursi postali razumljiviji, stihovi sintaktički i semantički i stilski pročišćeniji, psihološki smireniji, duh vedriji i radosniji“. Dakako, u cjelini pjesničke mape uz druga dva ciklusa *Okrenut čistom zrcalu* i *Romon jesenskih kiša*, dok je ciklus *Listopad* dobio naslov *Kasno doba, šapat otpala lišća*, više je nego očito da se u svim tim pjesmama „svode životni računi“. Jačala je, naime, svijest o skorom oproštaju i odlasku u onostranost, u nebeske sfere, u „Danteove zvijezde“, a s tom je sviješću raslo i eshatološko očekivanje susreta sa „silnim svjetlom“, s Bogom, Stvoriteljem, njegovim Tvorcem (*A Riječ Božja: bešumni šum*). Inače, kad je riječ o rastancima, oproštajima, odlascima, osobito nepovratnim odlascima, čovjek se nalazi u trenucima koji ga uznemiruju i koji bi možda najradije želio izbjeći. No čini se da se Stamać pripremao za takve trenutke. Njegovi su stihovi bili i ostaju svjedočenje takvih priprema, puni jasne svijesti o posljednjim vremenima, pa iako, kako to u pogovoru lirsko-likovnoj mapi Tonko Maroević ističe, „prevladavaju elegični motivi i nostalgični, melankolični tonovi, to jest autor se identificira s temom kasnoga doba, tmurnih raspoloženja, odlazaka“ – takve izražene sjete i naglašene tuge čovjek se teško može osloboditi – ipak se nekako uspijevaju probiti i prosinuti stihovi nade i pouzdanja, povjerenja u obećanu Riječ Božju, u utjelovljenu Riječ koja jest. Testamentarno se Stamaćeva posljednja zbirka može prihvatiti i razumjeti ne samo kao njegovo svođenje životnih računa, ne samo kao njegovo osobno osjećanje svoga jastva u dugotrajnoj i teškoj bolesti, u predsmrtnim časovima, nego i kao riječi koje ostavlja svojim najbližima, svojim obitelji, svojim prijateljima, svima koji će ih čitati kao utjehu, utjehu kojom ne tješi sebe, nego sve one koji ostaju i koji će na ovoj rahloj zemlji duže ili kraće koračati, noseći se sa sličnim teškoćama, mukama, nesnalaženjima i

upitnicima. Dok se čitaju stihovi poput pjesmama *Sonetni oproštaj*, *Sve je u Velikom Slovu*, *Susret sa Svetim Ocem*, *Šapat otpala lišća*, *Audemus dicere* ili *Planinska bjelina*, čitaju se zapravo Stamaćeve smirujuće poruke svima onima od kojih se rastaje kao utješne, otvarajući u njima prostore za najtopliju naklonost, sućut, ako ne i predokus uskrsne radosti i vječne Pashe. Stamaćeva oproštajna lirika, bez obzira na prisutnost motiva rasapa koje i u njoj možemo susresti, u sjajnim, dantesknim bljescima rajskih sfera naziremo i slutimo onostranost i spokoj onako kako ih sluti Mozart u svojem *Requijemu*, s čestim prijelazima iz tamnoga, sjetnoga d-mola u svijetle, blistave i utješne durske tonove. Kako Mozartov *opus summum* istinski svjedoči o njegovu duboku pouzdanju u Boga, tako i Stamaćevi posljednji ciklusi svjedoče o sličnim prijelazima iz mračnih, pustošnih i rasapnih molskih stanja u slutnje nježna, zelena klorofila: *post tenebris lux*.

Lirsko-likovna mapa *Romon jesenskih kiša*, kao posljednja Stamaćeva liriska besjeda, dakako, isprepletana autobiografskim činjenicama, autoreferencijalna i puna autorova doživljaja tjeskobne zbilje, ali i vedrih, blistavih i zvjezdanih očekivanja nekako se razumljivo i neizbježno povezuje s njegovim projektom ispisivanja vlastite biografije. Stamać je, naime, nakanio na sebi svojstven način prenijeti iz svoga obilnog životnog iskustva sjećanja i uspomene na sve ono što mu je život darovao, a darovao mu je u izobilju, i dobro i loše, i lijepo i ružno, i radosno i tužno, sve ono što je proživio. No njegova su zapamćenja, njegove su uspomene, njegova su sjećanja, njegove su *Prolazne postaje* vrlo, vrlo daleko od kojekakvih razotkrivanja vlastite intime, popraćenih skandalima, osvetama i obračunima sa svojim suputnicima, namijenjenih samopromociji ili radoznalim voajerima na kakva smo u posljednje vrijeme često nailazili. To su zapamćenja zrele, jake i moralno uspravne osobnosti koja ne ispovijeda svoje mladenačke grijeha i propuste, koja se ne ljuti na sve ono negativno kroz što je stjecajem političkih, društvenih, povijesnih silnica i okolnosti morala proći, pa je to muči, satire i potiče na neku vrstu prozivanja i osvećivanja. Ne, nipošto. Riječ je o vrlo promišljeno ispisanim stranicama doživljaja iz svoga najranijeg djetinjstva, zapravo od trenutaka prvih uvida u svijet oko sebe, u zbivanja kojih, djetetom, postaje svjedok i svjedoči, ne može se reći objektivno, nego subjektivno, „uz svoj znani lirski senzibilitet“, obogaćen „rijetkom preciznošću opisivanja i nemalom sposobnošću povijesnog kontekstualiziranja ne gubeći pritom iz vida osobni ton i pravo na vlastitu istinu“, kako u kraćem predgovoru knjizi

Ivica Matičević

Misao na priču, neprolazno...

Kaže se, posve pogrešno, da se bez onoga koga nema – može i mora! Možda se mora, ali sasvim sigurno ne može, barem ne na isti način da je taj na koga se misli među nama, da je živ... i posve sigurno ne u maloj kulturi poput naše u kojoj se gubitak vrijedne osobnosti itekako osjetiti. Upravo je kuća koja se brine da *Republika* redovito izlazi i očuva svoju periodičnost, taj temeljni uvjet svakog periodika (otud mu generička pripadnost i ime!), osjetila koliko je u posljednjih pet godina ponekad bilo teško bez svoga bivšeg predsjednika Ante Stamaća. Kritički stav, oštar, pravedan i bez dlake na jeziku – bile su njegove temeljne odlike, stav koji se s pozornošću slušao, stav koji se uvažavao i koji je, kako bi se to reklo, imao težinu da obilježi, pokrene i provede u djelo naum svoga tvorca. Štošta što danas obilježava DHK zasigurno ne bi bilo tako da je profesor Stamać tvarno među nama. Bilo bi sigurno bolje. Pa ipak, iza filologa, prevoditelja i službenika hrvatske riječi i književnosti, kako je sam za sebe znao reći, ostalo je nemalo duhovno i kulturno nasljeđe: želio je da ga se u prvom redu drži za ozbiljna prevoditelja s njemačkoga i engleskoga, a tek potom teoretičara, povjesničara i kritičara književne djelatnosti. I doista, njegovi su prijevodi ono najbolje što je u toj teškoj, zahtjevnoj, složenoj i samozatajnoj praksi ostalo do danas i što će vrijediti i nositi književnu struku još dugo u budućnosti. Nećemo ih poimence spominjati, jer ovaj tekst nije po svojoj naravi ni spomenički ni žalopojni za cijenjenim profesorom i kolegom. Svatko tko imalo drži do sebe u stvarima književnog posla zna o čemu se radi i tko je bio Ante Stamać, dio onog niza najzaslužnijih hrvatskih filoloških stručnjaka i pretražitelja književnih i kulturnih dostignuća... Flaker, Žmegač, Solar, Kravar, Batušić, Frangeš, konačno Stamać.

Obično se kaže, kad se govori načelno o autobiografiji, a želi se biti pamećtan, kako svatko ima pravo na vlastitu priču. Kakva god ona bila, manje ili više zanimljiva ili je pak takvom autor sam o sebi predstavi. Priča o vlastitom životnom putu, oblikovana kao da je fikcija, iako to nije jer takvom ipak ne može biti a da ne postane posve otuđena od svoga autora, ili obliko-

vana kao zbilja, iako se takvom samo doima jer je negira ulančavanje epizoda, parafraziranje sjećanja, narativni pristup pomicanju/nizanju događaja. Autobiografija je, spasonosna li rješenja, „negdje između“. Nije drukčije ni ovdje: Stamač kao da poručuje – životne su postaje moje, a konačna ideja i doživljaj o tome životu je tvoj, makar i „krišom, čitaoče, krišom“. Pa ipak, da bi se imalo što reći, mora se i doživjeti, ne samo na razini unutarnjeg iskustva i psihološkog učinka nego na agregatu stvarnosnih događaja, na akumulaciji životnih nedaća i razlikovnom iskustvu naspram drugih, manje izrazitih sudbina (koje su samo takve ako vam se takvima i čine, ponešto poučava Pirandello). A doživljenih nedaća što su ponajprije i ponajviše obilježene siromaštvom, političkim intervencijama komunističke primitive i, posljedično tomu, nomadskom naravi vlastite sudbine bilo je u Stamačevu životu posve dosta i one su odredile narav i djelovanje čovjeka kojeg smo mi poslije upoznali kao profesora, predsjednika i akademika, ponajprije kao starijeg kolegu i autoritet od kojeg se tražilo, očekivalo i dobivalo mišljenje o nerijetko vrlo teškim stručnim i životnim pitanjima. Barem sam ja tako vidio čovjeka iz čijih sam knjiga i studija, među ostalim, naučio promatrati književne pojave i njihovu povezanost s ljudskim životom, u skladnosti forme, ideje, napose u onom što je književnost semiozirala/poznakovala, pretvarajući građu života u građu vrhunske simboličke nadgradnje i vrijednosti, govoreći mnogostrukim jezicima, otvorena za interpretaciju i analizu ljudske naravi, društva i smisla života. Ništa manje nam ne nudi ni Stamač u svome kruženju oko priče o vlastitom životu: strogo individualizirani usud subjekta i objekta Ante Stamača pretvara se narativnom tehnologijom u priču o mogućem svačijem životu, a rečena stroga pojedinačnost simboličkom gestom postaje kolektivno iskustvo. Stamač, dakako, jako dobro zna kako potaknuti simboličke dodatke i osigurati dodanu vrijednost svome pisanju, tome bremenu što olakšava unutarnju muku: to je tako kad se vjeruje u moć jezika i narativnu potenciju, ali još više, kad se u tome jeziku pisac osjeća kao doma, upravo u *kući bitka*. Stamač je i u svakodnevnicu bio „sluga“ hrvatskoga jezika, rafinirani stražar nad njegovom poviješću i održavanju njegova standarda visokim i zahtjevnim za dohvaćanje. Ništa manje nije bilo kad je tim jezikom trebalo opisati vlastite životne postaje kao postaje koje pripadaju svakome od nas i u kojima možebitno pronalazimo identična ili slična iskustva. Koliko vjere u hrvatski jezik, toliko vjere u priču kao konstrukt života koji nastaje na temelju zbiljnog života. No, da

bi zbiljni život postao život žive književnosti, valjalo je posredstvom biranih jezičnih simbola rastvoriti konglomerat priče, naraciju, početak, sredinu i kraj... biti zanimljiv u običnim događajima, utišati egzaltaciju ako je zbiljni događaj bio toliko markiran i snažan da ga se u priči moglo doživjeti kao pretjerivanje ili dodvoravanje čitateljskoj mašti, žanrovskim mjerama književne proizvodnje koje se čini artificijelnima, „delanima“... Stamać je kao znalac književne teorije i pomni kritički svjedok/čitatelj vrhunske literature, kao osoba koja se upravo jezikom borila za dostojanstvo čovjeka, itekako znao kako i što pisati da ne krivotvori vlastiti doživljaj o vlastitom životu. Jednostavno je pisao kako zna – educirano, elitistički, slojevito, intertekstualno, poštujući ekonomiju pripovijedanja i poentiranja. Otuda se „prolazne postaje“ i doimaju poput novela ili produljenih kratkih priča s ja-pripovjedačem i jasnom fokalizacijom da onaj koji pripovijeda jest i onaj koji trpi pripovjedačeve opservacije. To je „ljuštenje luka“, skidanje prašine i pranje mutnih prozora... u sjećanjima se pronalazi budućnost, sve do današnjeg trenutka. Takva je moć jezika oblikovana u naraciju tihe, nepretenciozne priče o vlastitom životu, jezika koji se čita lako, ali ostaje još dugo u tragovima čitatelja, makar i „krišom“. Iz fragmenata autobiografske proze vrebaju tako na nas bistré oči mudre glavice koja je obiteljsku sudbinu u komunističkom ludilu nosila spokojno, skrušeno i dostojanstveno. Glavice, velim, jer su posrijedi istrišci djetinjstva i nepotpune mladosti, vizura djeteta u očima odrasla i iskusna čovjeka koji se upušta u pustolovinu u kojoj oživljuje sama sebe kao djeteta i nesvršena gimnazijalca. Baš onakva kakav je bio kad je poslan na Goli otok... o čemu ne doznajemo ništa, kao ni o tolikim prevažnim događajima koji su slijedili u zrelijoj Stamaćevoj dobi. Kakvo bi tek to štivo bilo! Ili je sudbina bila prebrza ili je Stamać trebao pisati brže... uvijek je o brzini riječ upravo u kontekstu u kojem je brzina neprijatelj, i sjećanja i pisanja. Ni jedno ni drugo ne može se naručiti, pa udri brže-bolje... Zato je životni tečaj u zapisima zastao u srednjoškolskim godinama, zato smo dobili uvod u odrastanje. Pa neka „barem“ i to. Poput plamička one male svijee iz svetohraništa crkve Gospe od Zdravlja što je zaostao nakon potpune devastacije za bombardiranja Zadra u Drugom svjetskom ratu, a koje Stamać napose ističe u svome opisu zadarskih godina, plamička koji simbolički podcrtava misao kako i u doba najveće tame i tjeskobe postoje trenuci spokoja, sreće i svijetle budućnosti, što svjedoči i sam autorov život. Podsjeća to na završetak jedne od najglasovitijih autobiografija, one Zwei-

Magdalena Mrčela

Prolazne postaje – autobiografski zapisi Ante Stamaća

Autobiografski zapisi Ante Stamaća (1939. – 2016.) naziva *Prolazne postaje* istodobno su i intimna, lirski obojena ispovijest o odrastanju, ali i uvjerljiv presjek društvenih okolnosti vremena u kojima je odrastao cijenjeni hrvatski akademik, pisac, književni kritičar i teoretičar. Tonko Maroević pogađa „u sridu“ izborom naslova predgovora – „Torzo portreta umjetnika u mladosti“. Stamaćev je životopis ostao nedovršen, poprilično okljaštren činjenicom da je autorova bolest prekinula pisanje negdje na gimnazijskom dobu, ali možda je baš zato posebno dirljiv, autentičan i moćan u svojoj jednostavnosti. Stalna, a tek suptilno naznačena politička previranja, teške selidbe, obiteljski problemi i sitne radosti djeteta i tinejdžera rijetka su polazišta današnjih biografija, a najvećih se trauma i životnih izazova Stamać nije stigao ni dotaknuti. Ipak, u dvanaest je poglavlja autobiografije zorno prikazano izazovno odrastanje tijekom kojega autor nije izgubio dvije svoje bitne značajke. U duši je ostao književnik i dijete.

Autor već na samome početku u poglavlju naslova „Prolegomena za autobiografiju“ propituje odrednice i granice životopisa koji teži biti ne samo opis života nego i književni ostvaraj, kao takav potpuno drugačiji od životopisa „kakav se piše prigodom natječaja za kakvo radno mjesto, ili za potrebe medija, ili, ne daj Bože da se takvo što opet zbude, za potrebe policije“ (9). Mudro notira činjenicu svojevrstne pogibeljnosti pisanja autobiografija u Hrvatskoj, u prostoru obilježenu povijesnim i političkim konotacijama. Duboko svjestan zamki žanra, ističe svijest o tome da mu samom činjenicom da u trenutku pisanja još uvijek živi nije dana mogućnost pregleda vlastitoga života. Zbog toga pribjegava leksemu „sjećanja“, donekle se obranivši od koprene teške istinitosti koja u autorefleksiji nije sasvim moguća, uz podsjetnik na Steigera i misao da je prisjećanje puka lirika, a „lirska duša ne može pretendirati na odgovor o ‘istini’“ (12). Do zabune o mogućoj „lažnosti“ iskaza takva zapisa ipak neće doći, čim se i mi čitatelji uhvatimo za autoru dragu sentenciju „tempora mutantur, nos et mutamur in

illis“ (vremena se mijenjaju, a i mi se mijenjamo u njima). Važnost utjecaja političkih prilika na svoje školovanje, razvoj i duševno oblikovanje autor promatra kao povijest pokušaja gušenja individue, uz iskrenu opasku da je svoju povijest proživio „s ožiljcima na duši i hematomima na pameti“ (15).

U drugome poglavlju naziva „Dubrovnik“ sivom je paletom oslikan pogled dječaka koji je stisnut u automobilu između roditelja, tri brata i sestre stigao pod zidine Grada. Zauzimanje Jadrana od Talijana pa poslije Nijemaca promatra kao anomaliju koja je tek proletjela kroz djetinju vizuru. Pjesnički senzibilitet autora koji je najavljen u poglavlju „Prolegomena“ isplivao je u nizu slika koje, promatrajući autobiografiju kao krut diskurzivni oblik, čitatelj ne bi očekivao: „Štrapale su krupne srebrne kaplje, sjajilo silno sunce“ (17). Kratkom i naglom retrospekcijom Stamać se vraća na svoj rodni Molat, objašnjava etimologiju prezimena koje vuče od Grka brodolomca Stamatisa, prisjeća se tragične smrti voljena djeda. Ne zaobilazi ni očevu ranu i riskantnu „protuaustrijsku gestu“ odlaska na zadušnicu Zrinskom i Frankopan u koja je rezultirala izbacivanjem iz škole i nastavkom obrazovanja u Sarajevu, a sličnu je sudbinu doživio i kao mladi radnik, „nepoćudan ovaj put jugoslavenskim vlastima“ (28). U gimnaziji u Novoj Varoši njegov je otac upoznao mladu germanisticu, svoju buduću suprugu Miroslavu. Stamać ističe da je premještaj roditelja iz Dubrovnika u Križevce za osmero djece doslovno značio bijeg od gladi, a za oca i majku vjerojatno spas od pokolja na Daksi koji su partizani počinili 1944. godine.

„Križevci su naime i onda i danas očuvali neku plemenitu patinu i potmulu draž starih vremena“, svoju novu privatnu seobu u poglavlju naziva „Križevci“ Stamać opisuje gotovo kao da ispisuje prve retke romana hrvatskog realizma. Njihovu znamenitu kuću na trenutke skicira kao Balzacov pansion gospođe Vauquer, živo se prisjećajući udaraca koprivom koje je njemu i braći udjeljivala gazdarica Milena Šugh-Štefanac, prisiljena, kako Stamać kaže, prosvjetarskoj klateži poput njegovih i Milutina Cihlara Nehajeva iznajmljivati stan. Posebno je dirljiv autorov osvrt na jezični identitet, ispresijecan ruganjima lokalne djece i pokušajem usvajanja prigorske kajkavštine. Ulazak partizana u ulicu 1945. djetinje jednostavno opisuje kao „zanimljiv“, ističući da je godinu poslije vidio i prvog mrtvaca, biskupa Janka Šimraka, nesvjestan okolnosti vezanih za nered i smrti koji su zaredali u njegovoj okolini. Roditelji su naposljetku opet dobili premještaj, ovoga puta u Daruvar.

ANTIKVARIJAT

Antun Šoljan: *Osumnjičeni*

Saša Stanić

***Osumnjičeni* privedeni opusu autora**

U svojoj knjizi *Sve što znam o krimiću* (Zagreb, 2008.) Pavao Pavličić na temelju vlastitih čitalačkih, ali i spisateljskih iskustava koja se tiču kriminalističke proze na jednome mjestu kazuje da postoje dvije vrste objašnjenja zašto kod nas krimić nikada nije uhvatio korijena. Prema prvome objašnjenju mi nemamo ni velikih zločinaca, ni afera, ni privatnih detektiva pa ni velika novca koji bi u sve to bio uključen. Prema drugome objašnjenju materijal za to postoji, ali društveni i politički mehanizmi priječe tom materijalu da dođe do izražaja (Pavličić, 2008: 129–130). Takvim pojednostavljenim (a i netočnim) tumačenjima, koja i sam Pavličić odbacuje kao nedostatna, dodat ćemo očiglednu opservaciju: kod nas nijedan tip žanrovske literature nije zaživio jer mi kao društvo nismo uspjeli izgraditi industriju popularne kulture. To ne znači da kod nas žanrovska/zabavna/trivijalna literatura ne postoji, nego ona kod nas ne ostvaruje ono što je jedno od njezinih ključnih obilježja – a to je komercijalnost. Od uspostave građanskoga društva koncem osamnaestoga stoljeća pa sve do danas – dakle u vremenu širenja pismenosti i pisane riječi kojem u povijesti nema premca – svjedočili smo i svjedočimo usporednom toku literature. Jedan je njezin rukavac onaj službeni, „vrijedni“, koji se pamti i dijelom podučava u školama, a drugi je onaj koji svoj primarni razlog postojanja pronalazi u zabavljanju čitateljstva i ostvarivanju profita koji iz toga proizlazi. Taj drugi krak nerijetko je prešućen u književnopovijesnim pregledima.

Prethodne opaske, koje se tiču fenomena raslojavanja književne produkcije i odnosa vidljivosti/nevidljivosti, svoje su oprimjerenje dobile u recentnu reizdanju romana *Osumnjičeni* Antuna Šoljana (1932. – 1993.). Taj kriminalistički roman Šoljan je napisao sa svega 23 godine, a prvotno

je pod naslovom *Jednostavno umorstvo* objavljen u tridesetak nastavaka u tjedniku *Globus* (gdje je izlazio od lipnja 1955. do siječnja 1956.). Međutim, to su podaci koji su donedavno bili malokome poznati jer biobibliografske bilješke o Šoljanu redovito preskaču navođenje toga proznog djela, koje ujedno predstavlja njegov prvi objavljeni roman. O Šoljanu se govori i piše kao o jednom od ključnih hrvatskih pisaca druge polovice 20. stoljeća, kao o autoru koji se realizirao u poeziji, pripovijetkama, kazališnim dramama, radiodramama i televizijskim dramama, ali također i u esejima, feljtonima, književnim kritikama i polemikama. Ukratko, posrijedi je autor koji je djelovao u svim književnim rodovima i čiji opus obuhvaća raznolik spektar književnih vrsta, a ništa manje važan nije ni njegov antologičarski angažman (*Američka lirika*, s I. Slamnigom, 1952.; *Antologija hrvatske poezije XX. stoljeća*, sa S. Mihalićem i J. Pupačićem, 1966.; *Antologija moderne poezije zapadnoga kruga*, 1974.; *Zlatna knjiga američke poezije*, 1980.) i prevoditeljski rad (B. Brecht, T. S. Eliot, N. Mailer, H. Miller, G. Orwell, E. Pound, W. Shakespeare...). I svi su ti aspekti Šoljanova djelovanja ostavili značajna traga u hrvatskoj književnosti te su primjereno valorizirani. Tako se, primjerice, Branimir Donat, autor *Bogatstva vrta* (Zagreb, 1993.), prve monografije o Šoljanovu djelu, pedantno posvetio njegovu stvaralaštvu i pisao o njegovu pjesništvu, novelama, romanima, dramama, esejima, feljtonima i kritikama. Ali o naslovu *Jednostavno umorstvo / Osumnjičeni* ni riječi. Tek na jednom mjestu Donat veli: „Šoljan (romanopisac) okušao se i u krimiću“ (1993: 56). I to je sve. Zavirimo li pak u treći svezak *Povijesti hrvatskoga romana* Krešimira Nemeca (Zagreb, 2003.), pročitat ćemo da je roman prvotno objavljen u *Globusu* u nastavcima, a nakon toga i u rotoizdanju zagrebačke *Panorame*, ali ne pod Šoljanovim imenom, nego pod pseudonimom A. Solar. Potom je 1960. objavljen još jednom, u *Privredinoj* ediciji *Mali romani*, i to pod naslovom pod kojim ga i danas čitamo, *Osumnjičeni*.

Razlog za prešućenost toga romana od njegova autora, a potom i od književnih povjesničara, ne trebamo tražiti u eventualnu sramu koji je Šoljan mogao osjećati prema svome proznom prvijencu, kao ni u preziru koji književni establišment može i zna osjećati prema književnim formama kojima je svrha zabaviti čitatelja i pritom autoru priskrbiti koju kintu. Vjerujem da je razlog kudikamo prozaičniji: sam Šoljan nije vidio razloga za isticanje svoje mladenačke stilske vježbe u žanru kriminalističke proze jer

su ga spisateljski interesi odveli u drugome smjeru, a povjesničari književnosti (D. Jelčić, S. Prosperov Novak) lako su pak to djelo previdjeli zbog samog mjesta njegova objavljivanja. Naime, roman objavljen u nastavcima, a potom i u roto-izdanju, tek je potrošna roba, nešto što vrlo brzo postane prekriveno novoobjavljenim tiskovinama, namijenjenima jednako tako brzom potrošnji. Uostalom, kao što znamo, ni knjižnice nisu sklone čuvanju takvih publikacija.

Šoljan, autor koji se u književnosti javio pjesmama već kao šesnaestogodišnjak (prve pjesničke tekstove objavio 1948. u časopisu *Izvor*), cijeli je svoj radni vijek proveo kao profesionalni književnik. Riječ je o jednom od prvih profesionalnih pisaca u Hrvatskoj – dakle o osobi koja je živjela od svojih tekstova. Stoga okušavanje u žanrovskoj literaturi, koja je upravo tijekom 50-ih godina 20. stoljeća ušla u kulturni prostor nekadašnje države, nije nešto što iznenađuje. Jugoslavija se u to vrijeme otvorila prema kulturnim utjecajima sa zapada, a kriminalistička proza tada je bilježila nevjerojatnu popularnost, koju je velikim dijelom dodatno poticala i američka filmska produkcija, čija su ostvarenja poput, primjerice, *Malteškoga sokola*

David Čarapina

Prvi među umor(e)nima

Parfemisano smeće, piše Miroslav Krleža u potrazi za opisom izdanja koja su mijenjala ruke za samo jedan groš. Među njima našli su se i krimići koji, jednako alkoholu i duhanu, izazivaju ovisnost. Auden opisuje kako čitatelj prvo osjeća intenzivnu pomamu za naslovom koji se jednom otvoreno nužno čita u mahu. Ono što ga privlači žanrovske su posebnosti, ili kako bi misao nadopunio Franco Moretti, potraga za informacijama koje otkrivaju siže: zločin. Čitan u dahu, krimić se po završetku odbacuje jer biva zadovoljena kupčeva znatiželja pa započinje potragu za novim zapletom. Unatoč zacrtanoj sudbini tih silnih šarenih sveščića, kriminalistički romani danas stoje na policama, spremni za nova iščitavanja jer se, suprotno Audenovim očekivanjima, upravo oni nanovo iščitavaju zbog formulaične sigurnosti koju pružaju. Sam Eco kazat će kako oni pružaju sigurnost nalik onoj stvorenoj navijanjem za Harlem Globe Trotterse. Tako postaju jednim od puteva do masovne publike, onih čitatelja koji se primarno bave književnošću onkraj kanona. Mnogobrojne nove interpretacije, literarni izazov, a u konačnici i privremenu materijalnu sigurnost, razloga za raspisivanjem ima, i to je znao Antun Šoljan kada je krenuo objavljivati nastavke proznog prvijenca.

Kriminalistički roman *Osumnjičeni*, tada naslovljen *Jednostavno umorstvo*, izlazi u tjedniku *Globus* gdje se u razdoblju od lipnja 1955. do siječnja 1956. prati razrješenje zločina kroz 33 nastavka. Ukoričenje će, sada pod imenom *Osumnjičeni*, dočekati 1960. u biblioteci *Mali romani*. Njegova pojava uvezana je u početke jugoslavenskog privrednog čuda (1955. – 1961.), kao i pripremnim radovima za kraj „faze nepostojanja upotrebljivih igračaka, čokolade, i drugih nezaobilaznih proizvoda“ (G. Tribuson). Pedesete godine pozornica su stvaranju „specifičnog oblika jugoslavenske bastardnosti“ koja je u isti čas rastezala žvakaću gumu te je nastojala odstraniti s potplata cipela. *Jednostavno umorstvo* tiska se u skladu sa socijalističkom žetvom američke pšenice na kulturnom polju koje je najbolje sazeo Kardelj 1954. godine kazavši kako je popularna literatura prijetnja jedino u trenu-

cima kada iskesi protusocijalističke zube. Čitajući ga kao znak tranzicijskog vremena, Šoljanov krimić odaje nam se kao slojevit uvid u poslijeratne jugoslavenske prilike.

Osumnjičeni nam se u maniri standarda kriminalističkih izdanja istodobno otkriva kao enigma i socijalni roman. Enigmatski ga se raspisuje kao linearno-povratnu naraciju inspektora Horvata koji istražuje ubojstvo Josipa Humljaka u gostionici Zvono. *Antiliterarna igra* raspisana je prema očekivanjima čitatelja kriminalističkog romana. Preskriptivno raspisano djelo sinkronizira rad čitatelja i detektiva, izostaju nes(p)retna otkrivenja te je istražiteljski rad deduktivan, strukturiran i usmjeren prema raspletanju kompozicijskih niti čime opravdava prvotni naslov *Jednostavno umorstvo*. Lako izveden fabularni trik, slanje Horvata na nepoznato područje, detektiva i čitatelja vezuje za početnu epistemološku poziciju. Samo što ini, utjelovljen kroz odvjetnika Matetića, u istragu ulazi s pretpostavkom da su „sva ubojstva jednako jednostavna“, Horvat podcrtava aksiom kako su „sva ubojstva jednako strašna“. To je čas kada otpočinje multiplikacija značenja te nadmetanje inspektora i čitatelja za otkrivanjem tragova koji vode do krivca, a ne samo do osumnjičenika. Ukoričeni naslov referira na svijest o otvorenosti slučaja svim interpretatorima samo kako bi ih pripremio na prokazivanje od jedinog društveno ovlaštenog čitatelja: inspektora Horvata. Pritom Šoljan ne čeka krajnju genezu sižea, nego obznanjuje sigurnost uspjeha teksta izlaskom Matetića, a tako i interpretacije jednog dijela publike koja u izostanku dedukcije vjeruje da ih je potrebno samo „pohapsiti i nakon toga izabrati ubojicu“. U tom trenutku autor vjeruje da je dokučio literarni problem i da pred sobom ima čitatelja bez točnog rješenja, ali spremnog za napetosti, tenzije i konačni katarzični uzvik: *Krimić je mrtav, živio krimić!* Ipak, recipročnoj sprezi narativa koji istodobno zadržava i pušta dijelove slagalice za apsolutni uspjeh traži i strukturu osjećaja, kako straha od zločina tako i sigurnosti razrješenja zagonetke. U skladu je to s mišlju Gorana Tribusona koji kaže da ga krimić uopće ne zanima kada je samo enigma.

Već Brešić, dotičući se *Osumnjičenih*, ističe postojanje „socijalnih indikacija zločina i detekcije“ koje ispisuju „u tome pogledu zanimljive stranice o tadašnjoj našoj zbilji“. Prethodno spomenuti trik ne iziskuje samo vezivanje pozicija, nego i destabilizaciju društvene slike. Chandlerovski kazano, otpočinje silazak *down this mean streets* poslijeratnog Zagreba. Njima odjekuju

Maja Šoljan

Kvadratura krimića

Kažu da se odmah zna koliko je netko star po tome koja je prva smrt neke slavne osobe koju pamti i, ako tako gledamo, prilično sam stara: živo se sjećam kad je ubijen John Kennedy.

Vijest o smrti američkog predsjednika koji je stradao 22. studenog 1963. u atentatu u Dallasu vjerojatno je do nas u Zagrebu stigla dan poslije, a ja sam doznala što se dogodilo kad je toga jutro u dnevnu sobu kao bez duše uletjela naša kućna pomoćnica Jakica, sva u suzama, i kriknula: „Ubili su Kennedyja!“

Sa svojih još malo pa punih osam godina, znala sam tko je Kennedy – naočiti predsjednik imao je kod nas status filmske zvijezde više nego političara, kako mi se sad čini – i točno pamtim kako sam protrnula od straha i onog užasnog osjećaja da se raspalo nešto što je izgledalo sigurno.

„Hoće li sad biti rat?“ upitala sam, dok je Jakica jecala. Tata nas je obje pokušao smiriti, objašnjavajući nam da rata sigurno neće biti, ali mislim da se i on zabrinuo jer se brzo povukao u svoju radnu sobu i telefonirao.

Sve se to događalo u našem stanu u Čakovečkoj ulici na Trešnjevci, prvom koji su moji roditelji kupili – zapravo, dva stana, jer je mama, u iznimnom bljesku poduzetničkog duha koji inače nikako nije posjedovala, u trenutku ugovaranja kupnje odlučila kupiti ne samo trosobni stan na prvom katu, nego i jednosobni odmah do njega. Mislim da je cijena bila povoljna, neka vrsta otplate preko nečeg što se zvalo Književna zadruga, ali kako je to funkcioniralo i koliko su točno stanovi stajali, nikad nisam uspjela doznati, a možda poslije nitko više nije ni znao.

Taj naš nekretninski imperij nije bio tako impozantan kakvim se možda čini: veći stan imao je manje od 50 kvadrata, manji jedva 20 i usto su i stropovi bili vrlo niski u cijeloj zgradi, a na našem katu posebno jer je netko, tako se pričalo, ukrao cijeli red cigle dok se zgrada gradila. Kako god mali bili, stanovi su se teško grijali, jer je u svakom bila samo jedna kaljeva peć, a zidovi su bili tanki i slabo izolirani.

Većina stanara pripadala je toj Književnoj zadruzi pa su se tu uglavnom okućili pisci i prevoditelji: ispod nas stanovao je Josip Tabak koji nam je,

nedugo nakon što smo se uselili u proljeće 1961., osobno pričvrstio gumene štitnike na noge svih stolica i stolova, a moju mamu zamolio da po stanu ne lupka u cipelama visokih peta. Negdje iznad nas stanovao je Ivan Raos, koji nam je prve Nove godine svima u kući čestitao zvonjavom velikog zvona, kao i Josip Pupačić i njegova žena Benka, u stanu urednom poput kutije, pa Ivan Slamnig, Zvonimir Golob, Davor Šošić i Ivan Katušić čiju sam ženu jednom prilično uzrujala kad sam joj na zidu dnevne sobe iglom urezala lijep morski prizor s jedrilicom na valovima.

Stanovali smo u trosobnom stanu gdje sam ja imala svoju sobicu, roditelji spavaću, a mama je radila za pisačim stolom u dnevnoj sobi u kojoj je još bilo mjesta samo za blagovaonski stol. Tata je imao pravu radnu sobu u onom manjem stanu, gdje se često popodne sjedilo i pilo kavu ili se uvečer okupljalo društvo, u garnituri koju je tata doteglio iz Kluba književnika kad su je tamo rashodovali (i koju imamo još danas), a u kuhinji toga stana, preuređenoj u sobu, spavala je Jakica. Jakica je živjela s nama; bili smo jedina obitelj koju je poznavala otkako ju je iz sirotišta u Splitu još kao djevojčicu uzela tatina mama Zora Japunčić, tad i sama mlada žena, kad se poslije studija zaposlila na školi u Hvaru pa joj je trebala pomoć u kućanstvu.

Krimiće *Osumnjičeni* tata je napisao prije nego što smo se doselili na Trešnjevku. Roman, njegov prvi, kako se pokazalo, izlazio je u nastavcima u tjedniku *Globus* sredinom 50-ih, a 1960. objavljen je pod pseudonimom A. T. Solar kao roto-izdanje, čijih se korica sjećam. Poslije je nekako pao u zaborav, pogotovo što ga ni sam autor nije spominjao, smatrajući valjda da nije osobito uspio. Kad sam 2021. na 25. *Šoljanovim danima* u Rovinju doznala da postoji cjeloviti tekst romana i napokon ga pročitala, doista sam uočila neke nedostatke, ali opći je dojam svejedno bio izvrstan: napet krimić s uvjerljivim likovima i živim dijalozima u kojem se istodobno na metafizičkoj razini ispituje odnos književnosti i zbilje. Zato su *Osumnjičeni*, uz određene redaktorske i jezične zahvate, objavljeni ove godine u ediciji izabranih djela Antuna Šoljana, koju sam pokrenula lani s nakladom Vuković & Runjić, kad smo izdali Šoljanovog Shakespearea.

Krimiće je tata vjerojatno napisao dok smo još stanovali u Boškovićevoj, kod roditelja moje mame, Mare i Antona Mrakovčića. Onamo su se moji roditelji doselili 1954. kad su se vjenčali i ondje sam se i ja rodila godinu poslije. U Boškovićevoj, u nepraktičnom građanskom stanu zastrašujuće visokih stropova i sa samo dvije velike sobe na ulicu te nizom tijesnih

---

SUVREMENA HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Josip Mlakić

Povratak Gorana Filipovića

... ugledavši taj davno pokojni znamen, Filip je osjetio kako se u njemu rastvaraju daleke, pomrle slike, i tako mu je bilo, kao da pred neshvatljivo ogromnim prostorima stoji potpuno sam.

Da, tu je ležao pred Filipom u miru jutarnjem Kaptol, (...) gdje ga nije bilo toliko godina, a gdje mu se jutros pričinilo sve tako poznatim, a opet toliko stranim, kao da je negdje davno već umro i kao da kroz koprene nejasne neshvatljivosti prozire zaboravljene obrise mrtvih stvari i događaja.

Miroslav Krleža, *Povratak Filipa Latinovicza*

1.

Zrakoplov se spuštao sve niže, i u tim je trenucima podsjećao na jastreba koji se ustremkuje na nevidljivu žrtvu. Jasno su se uočavale nevelike zgrade iznad koji su letjeli, vijenac neveselog raslinja uz rijeku čija se tamna, uljana površina razlijevala poput vulkanske lave, i pruga, koja je nestajala u daljini, kojom se poput golemog crva što očajnički nastoji izbjeći ptičje kandže nevoljko vukao teretni vlak.

Pukovnik se zgrči u sjedištu, iščekujući trenutak kada će kotači dotaknuti mokru pistu zagrebačke zračne luke. Gledao je kroz okno sa svoje desne strane, prema ispranim, jedva vidljivim krovovima u daljini koji su se gubili u sivoj, kišnoj izmaglici, da ga taj prizor barem donekle zaokupi: pokušavao je na taj način zatomiti grč u želucu koji je povezivao s tim dugo iščekivanim trenutkom. Punih ga je sedamnaest godina zamišljao, sve to vrijeme kako ga nije bilo tu. Nije prošao dan a da nije pomislio na njega. Svake noći, pred

spavanje, ili ujutro, čim se probudi, to je bila jedina slika koja ga je zaokupljala. I tako godinama. Međutim, istovremeno ga se i bojao. Nije se tu radilo o strahu, nego o nekoj neodređenoj nelagodi: kao da se između njega i ostatka svijeta otvorila pukotina, neki neimenovani prostor koji se iz godine u godinu širio, pa narastao do dramatičnih razmjera. Imao je osjećaj da je osuđen do kraja života lutati tim neistraženim predjelima, u mračnom limbu iz kojeg ne postoji izlaz i u kojem ne postoje nikakva pravila, pa čak ni ona uzročno-posljedična veza između krivnje i kazne koja mu je odredila život.

Osjećao se poput leproznog bolesnika koji je izbačen iz svijeta kojemu pripada, pa vraćen u zaboravljeni prasnijet iz kojega je u jednom trenutku bio nemilosrdno izopćen, i kako je osuđen na to da nevidljivim zvoncem obješenim oko vrata do kraja života upozorava ljude na svoju prisutnost. Tada mu je, tu u zrakoplovu koji se u međuvremenu gotovo poravnao s tamnom površinom piste, prvi put nešto slično palo na pamet.

Je li zapravo ta uznemirujuća misao bila uzrok one nelagode koja se kod njega javljala pri svakoj pomisli na povratak? Da je sve vrijeme bila tu i da ju je nesvjesno potiskivao duboko u podsvijest? I koja je sada svom silinom isplivala na površinu, usprkos svim njegovim nastojanjima da razmišlja o nečemu drugom? Kao znamen da ne postoji *novi početak*, o kojemu su s čežnjom govorili pritvorenici u Scheveningenu, svi odreda, od prvog dana otkako su smješteni u neugledne ćelije tog sada već mitskog zatvora, da je to bila jedna od onih prozirnih laži kojom su se iz dana u dan samozavaravali, poput zaliječenih narkomana?

Većina ostalih putnika mirno je sjedila na svojim sjedištima i pukovnik im je pomalo zavidio na tome.

„Kako se osjećate?“ upita ga agent, koji je sve vrijeme sjedio na sjedištu do njega.

On ga je nazivao tako, iako nije bilo siguran radi li se o agentu tajne službe ili policajcu. Bila su ih dvojica, odjeveni u ista tamnoplava odijela, poput vojnika: drugi je sjedio iza njegovih leđa, uz prozorsko okno zrakoplova i dosađivao se listajući neki časopis. Sjedište s njegove lijeve strane bilo je prazno i na njemu je još uvijek stajala oznaka da je rezervirano.

Agenti su ih dočekali u londonskoj zračnoj luci. Tu im je, neposredno prije ukrcavanja na let, britanska sudska policija, dvojica mlađih muškaraca i sredovječna žena strogih crta lica, predala pukovnika, na *ničijoj zemlji* iza kontrolnog punkta, nakon što su im agenti pokazali potrebna odobrenja.

Potom su policajci budno pazili na njih, sve dok se njih trojica nisu ukrcali u Croatia Airlinesov zrakoplov na liniji London – Zagreb. Taj trenutak, kada je prešao iz ruke u ruku, poput kakvog bezvrijednog, kužnog tereta, bio je za pukovnika iznimno ponižavajući i sve je vrijeme, sve dok se zrakoplov nije odvojio od piste, razmišljao o tome.

Pukovnik pomisli kako je ljubazni i susretljivi agent primijetio njegovu nervozu pa mu želi pomoći. Ta ga je pomisao dodatno oneraspoložila. Ili je to bila samo uobičajena gesta ljubaznosti jer je i agent, izgleda, shvaćao važnost tog trenutka za pukovnika? Nije mu želio objašnjavati da se ne radi o strahu, nego o nečemu drugom, o tom snomornom limbu u kojem je zatočen, o neizvjesnosti koja je povezana s nečim što ni on sam ne shvaća u potpunosti.

Zbog toga je šutio, jer nije imao odgovor na to jednostavno i kurtoazno pitanje, iako je bio svjestan da se to može protumačiti kao neljubaznost, što mu nije bila namjera. Želio je to reći agentu, ali nije uspio pronaći prave riječi, pa je odustao. Mogao je reći da se osjeća čudno, što nije bilo daleko od istine, ali to nije bio pravi odgovor.

„Ne želite razgovarati o tome?“ upita agent.

„Ne“, reče on.

To su bile prve rečenice koje su razmijenili tijekom leta.

Kotači su dotaknuli pistu i zrakoplov je odmah potom počeo naglo usporavati. Pukovnik je razmišljao o kiši koja se miješala sa snijegom, a koja je pljuštala sve vrijeme, sve dok se zrakoplov nije zaustavio.

Tada se prolomio pljesak zahvalnih putnika. Čak je i pukovnik mlako pljeskao, jedva dodirujući vlažnim dlanovima jedan o drugi, bez obzira na to što se pritom osjećao glupo, pa čak i pomalo nadmoćno, jer tijekom leta nije osjećao ikakav strah. Ta gesta, kojom su putnici nesvjesno pokazivali preživljeni strah koji je najednom isplivao na površinu poput neugodnog zadaha, bila je simbol povratka u poznati, zaštićeni svijet, što je kod njega izazvalo potpuno oprečne osjećaje, jer u njegovoj svijesti tako nešto nije postojalo.

Na pisti se, uz autobus koji je prevozio putnike prema glavnoj zgradi zračne luke, nalazilo još jedno vozilo, policijski kombi u koji su mimo uobičajene procedure bile ukrcane pukovnikove stvari.

„Idemo na sporedni ulaz“, reče agent. „Pretpostavljam da ne želite izići na glavni, zbog televizijskih ekipa? Vjerujem da su tamo.“

Franjo Džakula

Jedan dan

Pogledao sam krajičkom oka kako zimska noć provaljuje iz svih kutova visoke secesijske sobe kao neki diluvijalni porod. Nema sumnje, opet umišljam da sam malo spavao, ako se bunilom može nazvati san.

Negdje oko ponoći prekrili su lice moga susjeda na krevetu, nečim sivim kao paučinom. Ujutro se nije pričalo o tome. S druge strane sestre su vješale na metalne šipke tekućine u bocama, iznad glave čovjeku koji danima nije ništa okusio. I jedino što je dolazilo do njegove svijesti bilo je oglašavanje: Mamo... mamo... dođi mamo. Mislim da je imao sedamdesetak godina. U kutu je ležala pretila žena, koja je cijelu noć vikala: „Doktore... doktore... Ja bih kući.“ Ona je svaku sestru u skafanderu s plavim križem na leđima tako zvala.

Prve su dolazila čistačice. Čuli su se grleni atonalni krikovi koji su ih grdili psovkaama koje ja nisam do tada čuo, pa ni poslije.

Jedan, koji je neprekidno urlao: „Ja sam iz Viteza!“ psovao im je Majku Božju. Da gdje su već? Zar ne vide kako šišmiši cijelu bogovetnu noć grickaju oljušteni strop visoke sobe, zavlache se pod krevete i prave gnijezda.

„Stipa, smiri se... smiri“, govorio je čovjek koji je na nas pazio po cijele noći i tko zna koliko puta ponavljao riječi umirenja, suho i s istim tonom. Na kraju bi mu dao dvije-tri kapi na jezik, kako bi se ostali bar malo odmorili, pred zoru koja se nazirala.

Za njim je išla začudno tiha sestrice, vječito nasmijanih očiju, zastajala i pokušavala u dugoj i dubokoj noći nešto učiniti toplim riječima, većinom bez uspjeha. Mislim da je ove ljude neka viša sila stavila među nas jer običan čovjek ne bi mogao probdjeti uz ove noćne krikove.

„Gledajte kako se besramno množe, u ljuskama na visokom stropu. Zar ste vi bez očiju?“ vrištao je jedan preko puta.

„Do kada će ova sukrvica padati po nama? Sestro, dajte mi partviš!“ vikao je nemirno čovjek iznad čije je glave žuborila voda s kisikom. Uskoro su došla dva snažna momka i privezala ga remenima. Cijeli je zrak pred zoru dobivao pepeljastu boju.

Velika kuća počela je živjeti drugačijim životom i meni se činilo da će se sve od ove tupe i nepodnošljive boli podići iz temelja i polako poletjeti prema oblacima, otkuda se više neće vratiti. Ali ne, kuća je bila čvrsta i bol je bila jedva podnošljiva.

Jedan je govorio kako se približavaju crni oblaci lave i blaženo se smijao, s nadom da bi mogla prekriti ovo strašno mjesto.

Umjesto svega u našu veliku sobu ulazio je svršetak noći i pramenovi zore polako su razgonili tamu. Bojao sam se toga ogledala dana jer sam iz iskustva znao da noću mogu prekriti glavu, gurnuti prste u uši i ti visoki decibeli bili su bar malo podnošljiviji.

Jesenska kasna večer sama po sebi počinjalo je rano.

Oni bez svijesti, ili se meni tako činilo, počinjali bi se prvi glasati. Obučar bi zazivao satima majku, i to dozivanje bilo je jednolika glasa, istoga tempa, boje i tona.

Vilko, kojega su gotovo svake večeri vezali za stranice željeznog kreveta, na neki čudan način uspijevao je prijeći vlastiti prag boli i blago pokazivao na samo njemu vidljive šišmiše koji su visjeli sa stropa bijele sobe i ponavljao: „Ja vas volim, ja vas ljubim.“

Okretao sam se prema zidu gdje je bio topao radijator.

Turao sam prste opet u školjke ušiju, ali nisam si mogao pomoći, jer sam čuo umom.

Ona gospođa, koju su crte lica odavale da je nekada morala biti lijepa, neumorno i neprekidno dozivala je „doktoricu“, zapravo sestru koja je bila dežurna.

„Doktorice, ali ja bi kući“, i ništa se drugo nije čulo iz njezinih usta osim to nekoliko riječi. Nije znala ime svoje ulice, je li u Domu ili u svojoj kući. „Sama ili s nekim“, samo je ponavljala: „Pa i vi, doktorice, sami znate da sam ja iz Osijeka, tu pored Drave. Gotovo smo susjede.“ Iznemogla, pred zoru bi zaspala. Jer ovdje je vladala aritmija posve poremećena sna, spavalo se i budilo, danju i noću, a ponekad ste dugo mogli bdjeti u bijeloj besanici nesna.

Sestre koje su s nama bdjele sve noći gotovo bi se mogle nazvati svetica-ma, onakve kakve se ne spominju u svetim knjigama, ili kako se već zovu.

I sada mislim da im je tu snagu ulijevao netko nadnaravan koji je uistinu nadgledao ovaj žuti kutak prostora s našim tijelima. I ovu strpljivost sestara odjevenih u skafandere. Činilo se da će i svoje osobno spasenje potražiti u

Grozdana Cvitan

Tri zapisa o Ukrajini

Bepina sije paniku na ukrajinskim poljima

Zvonar grkokatoličke kapele otvara vrata groblja.

Sedamnaest hrvatskih grobova i poruka na spomeniku *Bog i Hrvati*.

U nastavku mađarsko groblje.

U nastavku slovačko groblje.

U nastavku...

Na slavloluku poruka: *Bili smo gdje ste vi sada. Sada smo ovdje i vi ćete nam doći.*

Na staroslavenskom. Na ukrajinskoj ćirilici.

U nastavku sve više ukrajinskog groblja.

I sve manje poljskog. Groblja.

U Glibivki koja bijaše Chlebowka pitamo gdje su bile postrojbe?

Žena kaže: *Odite po Hrvatskom putu pa na vrhu skrenite desno. Dolje u šumi vaša je kapelica.* Ilustrira rukama kao prometnik, a onda nas ipak prati. U šumi je vlažno i sklisko, napominje. I tu smo na hrvatskom putu.

Dolje u šumi, u Galiciji, nad potokom kamen.

Kraljičin zdenac – isklesano prije sto godina.

Svježe obojena „naša“ kapelica. Vidimo je prvi, možda i posljednji put, ali oni tvrde: *Vaša*. Prihvaćamo.

Za predugim stolom *hazjajin* vježba zavrtnanje ruku na daljinu: Nema Ukrajinaca. Nema Poljaka. Nema Hrvata. Nema Mađara. Nema Slovaka. Nema...

Za distancom zvanom stol nema prijatelja, obitelji, svoje i razuma. Za stolom praznim kao pustinja donose se odluke o granatiranju dječjih vrtića.

Za stolom dugim kao sportsko borilište Ljudska Pogreška Vladimir priopćava da se mladići šalju u rat. Mladići koji imaju dovoljno streljiva. Samo im nedostaje sendvič. Neka ga otmu u Ukrajini. Za njima ide pokretni krematorij. Gore li Čečeni brže ili sporije od Rusa? Na koliko se krematorij programira za ubijenu djecu, a na koliko za civile? Na koliko za gladne?

I sagoren, pepeo čuva misao o vatri.

Zna li pogreška kojem velikom narodu pripada? Što je čitao? Slušao? Gle-
dao? Da je znao izabrati pripadali bi mu Tolstoj, Rimski-Korsakov, Nurejev,
Čehov...

Na lavovskom groblju spomenik austrijskoga Crvenog križa.
Na lavovskom groblju obrisi Triglava i spomen na Slovence.
Na lavovskom groblju crni mramor i spomen na Hrvate.
I preorana poljana da bi Crvena armija stala ispred svih i zapalila plamen
koji je odlučio biti vječan.

Ugasio se plamen.
Među kamenim pločama trava sve gušća koja će ih s godinama porazbaca-
ti...
I polja unedogled, polja bez granica u suzi Ukrajinke. Polja treba poorati
Iz godine u godinu, polja
Zasijati...
Zazelenjeti. Polja. Možda. Ako danas nisu, bit će sutra.
Bit će polja.
Kao od stvaranja svijeta. Konji na paši. Krave na paši. Zarasli bunker i među
uljanom repicom. U novoj bitki kod Bistrice Lesne treba paziti na nukle-
arne reaktore. Nisu to više termini za svjetlost, nikad nisu bili za pjesmu.
Samo smrt.
Iz Haliča su vlakovi odvodili zarobljenike u Taškent i dalje. Prije sto godina.
Mogu ponovno.
Doći ćemo u Halič ili Odesu i naći grobišta i sjetiti se doktora Luigija dok
s naporom Bepini pokušava objasniti vječnost:
Ma tko može ubiti Don Quijotea?!

Kako pjevaju Andrija s onog i Viktor s ovog svijeta

Osim što ima četrdeset, pedeset žica i može se prigodom prebiranja držati
na dva načina, bandura je glazbeni instrument narodnih luralica usmene
povijesti. Svaki je bandurist, zvan kobzar, znao mnogo priča i stihova napa-
met. Kad su im zabranili ime, jezik, knjige, kruh svagdašnji, kad su cijeli
narod brisali kao pogrešku na karti svijeta, oni su se kretali od sela
do grada do sela do grada pa poljima nadaleko do sela do grada

do sela i učili narod. Povijest stariju ili noviju. Pjevali. Učili. Povjerenje u budućnost i istinu o satu koji nitko nije programirao da ide unatrag. Narod bi ih nahranio, sakrio ako je trebalo i ispraćao u prvo susjedstvo.

Kružili su Ukrajinom, kao vijesti za koje prečesto nije bilo vremena pa su bili blagdan ljudima među koje su stigli. A onda su stigli u vremena kad su ih na ulazu u sela umjesto pasa i dječurlije dočekivali tek napuhnuti leševi, mali i veliki, tamo gdje ih je glad urušila. Komentatori s bandurom bilježili su koliko su stigli dok rošavi *hazjajin* nije odlučio okupiti ih na kongresu. One najbolje. Odazvalo ih se, kažu, četiri stotine. U Harkov. Streljano ih je četiri stotine. Na kongresu.

Kobzara četiristo, bandura četiristo. I tko zna koliko nenapisanih knjiga... Kad bi prastric Dragi uzeo pjesmaricu Andrije Kačića Miošića, djeca su se smijala, njegov sin slušao je prijenos nogometne utakmice na radiju, a prastara strina Tonča pobožno je gledala sina koji više nije morao pratiti knjigu. Znao je sve napamet. Mi djeca slušali smo što će njegov junak Marko i njegov konj napraviti tog nedjeljnog popodneva, a onda bi se igrali sakrivala. Stric Dragi bio je najbolji pjevač crkvenog zbora i njegov glas s kora crkve zvonio je u Velikom tjednu: *Kad se stanu kretati nebesa i zemlja...* Njegove kvrgave umorne ruke jednog dana složile su se na prsima, a s grobljanskog puta njegovi su zboristi najavljivali: *Kad se stanu kretati nebesa i zemlja...*

Strina Milka, žena mu dok ih smrt ne rastavi i ponovno sastavi, poživjela je taman toliko da izgubi najmlađeg sina u našem posljednjem ratu i da se pred smrt pita gdje su bili onaj Marko i konj, trajni junaci pokojnog strica Dragog kad su se naši penjali uz Velebit. Je li ih poveo sa sobom na onaj svijet?

Danas vjerujem kako stric Dragi strini Milki nikad nije otpjevao *Ti si Milko moja, moja, ja sam tvoj*. A bio je njezin i Božji i danas s Andrijom Kačićem Miošićem kobzarima na onom svijetu nude Marka i Janka, s konjem naravno, u zamjenu za slike gladomora, razmišljaju o zabranama jezika, o *hazjajinu* ovom i onom i svima kojima se upravo kreću nebesa i zemlja.

U romanu *Živi i mrtvi* Josipa Mlakića vojnici stižu na mjesto za koje jedan od njih tvrdi „... ovo groblje nikada nije postojalo. Znam ovaj kraj“. A mrtvi nastaviše ustajati bez obzira na znanje mladića koji poznaje krajobraz i kraj. I kraj.

***

Kad prohuji ukrajinska Oluja, a proći će – to je onaj dan kad svi iziđu na ulice: barjaci, junaci, djeca, profiteri, špijuni, invalidi, ostaci obitelji. Drugi dan počinje proza.

Zato prvog dana zakazujem sastanak Viktoru Morozovu. Kažu da je on najveći bečar Ukrajine koji svakog 1. svibnja na kazališnom trgu u Lavovu pjeva šaljive pjesmice uličnih glazbenika. Ukrajinski: bačara. On pjeva nekoj Dani, Hrvati pjevaju Suzani jer je „krasan pogled oka tvog“. Doći će i Mađari. Vjerujem da su i bečari i ona glazba o Dani ili Suzani stigli s njihovih ravnica.

Veselim se što ću upoznati Viktora, ma gdje bili, prvog 1. svibnja kad prođe ukrajinska Oluja. Na kazališnom trgu u Lavovu sigurno će biti Dana i Suzana i ulični bečari obvezni da ne prekinu običaj.

Priča o Solomiji

U mom je gradu pjevala u *Krabuljnom plesu*. Na plakatu je pisalo Salomea. U mom je gradu pjevala u *Hugenotima*. Pisalo je Crucinisca. Na autonomnaškoj svečanosti bila je slavna mlada talijanska pjevačica. Uistinu, bio je to djevojčurak od 14 godina koji je iz rodne Poljske poslan na studij pjevanja u Italiju. U mom gradu nema više nitko tko bi se toga sjećao. Osim paučiniastih plakata u Državnom arhivu u Šibeniku. U mom gradu pjevanje se štuje toliko da stoljeća ne znače ništa ako ste u njima pjevali. Spomen će vas kad-tad sustići.

Ukrajinku rođenu u poljskom Trnopilu rat je u ljeto 1939. zatekao u Lavovu. *Hazjajin* je sve to odrezao Poljskoj, a „strancima“ oduzeo dokumente. Dok nisu predali imovinu. Gospodari su uvijek žedni vaše krvi i vaše imovine.

U našem gradskom časopisu *Osvit*, bilješka o Solomiji izašla unatrag dvije godine – sto dvadeset i četiri godine nakon što je pjevala u našem kazalištu. Uskoro najslavnija Puccinijeva Gospođa Leptirica ondašnje Europe pjevala je u našem gradu.

– *Ma vidi ti to* – komentar je zadovoljna čitatelja.

Zakrabuljena na plakatu u vrijeme dok se pripremao još jedan rat. U kojem će se naći sve zemlje kojima je pripadala. Solomija Krušeljnicka će ih pre-

živjeti još dva. Veliki rat. Pa Drugi rat. Ratove u duši nitko ne zbraja. Ne spominje. A onda se odreći svega da bi dobila ono što jest: svoje ukrajinske dokumente. I ono što nije: ispisane ruski. Bio je to najdarežljiviji ustupak *hazjajina* velikoj europskoj umjetnici. Tako ljudi u susretu s nasilnicima stječu pravo na ono što su oduvijek imali: ime.

Emilija Kovač

Vinjete sa stablima, diskretno

1. San o domu

Posaditi stablo (za uglom, preko puta,
negdje usput),
kuću svakako, psa pred vratima,
ptice pod krovom,
sunce u nekom kutu,
gore.

Za psa
zdjelicu vode i kost (pred vratima),
nešto mrvica za ptice
pa onda sjesti za stol,
čekati druge, drage da dođu,
odu, vrate se...

Kad imam
svoje stablo, sunce, psa i mrvice,
mogu čekati dugo i strpljivo:
da dođu, odu,
vrate se...
sve to čim prije i zauvijek.

2. Odlazak 1

Za tobom ide vojska stabala,
dalekovod, kukuruzišta,
svi krovovi,
staza iza vrtova kojom uvijek
stigneš prije,

kamo god krenula
 (tu je prostor zakrivljen i porozan,
 o vremenu da i ne govoriš).

S njima će za njima dan u okrhcima
 razdrobljen zvonom
 (podne je, sat je, polsat je):

na svaki šum baka liježe na odar
 pa onda ustaje
 kao ružna Barbika, blaguje zalogaj
 kruha i molitve,
 da ne bude prekasno!

Jato divljih patki leti natraške,
 nalećke
 (to je taj prostor, to vrijeme)...
 nikad neće stići kamo su krenule
 ako se ne okreneš –
 na prstima,
 na rukama, na glavi... kako god znaš.
 Bar malo!

Odlazak 2

Moje utvare stoje preda mnom
 zbijene u jato i znam
 da nisu sretne. (Kad jesu, traju gotovo
 nevidljive, posvuda.)

Zasad drže se na okupu,
 no čim se vrijeme uvrne u se
 u kakvom usjeku,
 mahnu jedne drugima pa odu.

I meni ponekad mahnu.
Odem i ja (ponekad),
dio po dio.

Na tren (to je taj u kojem još uvijek
sve može drugačije)
osvrnem se da vidim kako je kad me
zaista nema –

nadam se da ponegdje bar malo
nedostajem,
no sve izgleda sasvim dobro:

s tri po tri jabuke u kecelji
sustopce promiču
baka sestra i pomajka pa klimnu
bez prijekora:

posadit će šumu, ispričati priče,
nahriniti svu shrvanu siročad svijeta i
utješiti moje utvare.

(I njima mahnem.)

Još da se zmija zasmotka pod grmom
pa zalaje pokoji pas...
U nekom naboru prizora on zaista zalaje
i to me izmiri s tugom.

A onda – baš odem.

3. Priča i njezin pas

Važno je imati psa.
Kad zalaje, mahne repom i
strigne ušima, pouzdano znam
da se tu računa sa mnom.

Prije negoli se naselim, trajno i ozbiljno,
treba urediti ponik,¹ žbunje
i šipražje, pripitomiti pokoju lisicu,
postaviti pojila, otpuhnuti
pepeo s ložišta pa poraditi na vatri.

Nikako ne zaboraviti bubamare,
mrave i osice:
tko će inače izaći na kraj s rojevima
larvi i lisnih ušiju, a zajedno
baš ne bismo uspjeli (vrlo sam krhka
i trebam zaštitu).

Prije svega važno je da se
dobro zakorijenimo jedni uz druge jedni
za druge pa da život krene
žustro i odvažno.

Premda tu ništa nije predano slučaju
i uglavnom nije do mene,
taj neki moj pas sigurno će
pomoći. Samo da konačno zaskviči,
zareži ili to nešto pasje,
što god.

---

¹ Biljčice nastale iz sjemena, mlađe od jedne godine.

4. Most

Negdje izgraditi most, negdje
srušiti:
ostaviti u blizini
kamenje, sponke, spregove i
dobre želje.

To je važno:
ako zatreba, da se ne krene
od ničeg i ni od čeg.
Možda koju igračku
i šaku žita: mostovi nisu dovoljni –
treba orati, saditi, plijeviti i žeti.

Posebno paziti na ptice:
kad se ugnijezde, stvari postaju
ozbiljne.

To što imaju krila, ne znači
da se ne korijene strastveno i duboko,
gotovo da kažem – zauvijek:

kad odem tako ponekad da sagradim
neki drugi most, posadim
druga stabla i sve što treba,
ptice su već tu.

Tomislav Domović

Povećalo usne

Početak

ne sreću se ljubavnici na praznoj širokoj cesti
 (osim u bajkama),
 ne nalaze se u aleji
 (osim u gubitničkim pjesmama),
 niti si pohrle u pest na pustom zimskom kupalištu
 (osim u kakvoj filmskoj melodrami)

ugledaju se u gomil,
 žena namiriše sumpor, muškaraca zaslijepi fosfor
 pa nemoćni
 (životinje u srcu krenu na uranak)
 zrakom rasprše jantar u mirodiju sunca
 miris i slika sretnu se u jednoj točki;
 malo je kao poezija, velikoj kao opstanak čovječanstva

uspiju li točku proširiti u krug poljupca
 ispunit će poslanje
 nastat će pomrčina Sunca
 umjetna noć
 i ona neće otići na posao
 i on neće eterom prstima i snom crtati ljubav

uskočit će u krug,
 zagrljeni produžiti ulicom prema stubištu

dok će se penjati u zvijezde upoznat će im se mirisi
 njenim butinama lelujat će sumpor
 u njegovim će trepavicama fosfor spržiti nenaseljena sela
 te noći o njima će ovisiti opstanak čovječanstva

Porod

Gledam te kroz okular opipa,
trudnu u srcu,
urnebes mi izlazi iz prsta

Kanim nasmijati tvoju kožu,
olakšati izboj svjetla i teško porađanje aorte;
bezgrešno začće s vjetrom ne jamči krotkost potomka

Sutra će se iz tebe povaljati nasljednici ljubavi,
neka im jutra budu slana makar hitoviti propivjetri bili

Skratit ću ti muku; carskim rezom oka otvoriti zvjezdarnicu
Oplođena čežnja rodit će se kao žudnja:

Divlje dijete s mojim očima,
tvojim usnama
i Šivinim rukama

Kremeni

Luđa od ljubavi,
nestrpljivija od nenajavljenog ožujskog snijega,
lomnija od mećave u raspupalim breskvama
naša su bedra;
četiri grane svijena neba,
četiri iz smeta otkopana žrtvenika,
paljenicama sud, željama krvotok, licu inje

Zadaća im je pijesak vratiti pustinji,
šutnju lišću, svjetlost zebnji
Uparena zbroj su zalutalih prstiju,
jagodica pečениh u kruhu

Krotke korake ne poznaju,
ne znaju hodati nadvožnjacima,
gizde se spuštajući vjetar u koljena

Okomita, spoje se u blistava lica spolovila,
utrnuta krila pčela,
u vodoravnost istresu krčage i račve jezika

Razbijaju keramiku, skrhane čuvarice vode
Šire račve u smjelost,
uparenih bedara nismo ljudi a ni zmije
Dok gmižemo, tare se dan o noć

Neuračunljiv sam, nalikujem paljenici u okovima
Pribrana si, prinosiš list papira kremenu koljena, sigurna u iskrenje

Vjeruješ u vatru, spaljena bedra,
u izglednost ljubavi
vodoravno polegnutoj u spaljene listiće papira

Dorada

U dlanove stavi moje lice;
vrtove oluja, proključale Božje vrulje,
tvrde znakove dobrog života
Prstima prođi rukavcima biča,
kakvo bi to ljudsko lice bilo bez biljega

Maska duše, savršen kamen

Od čela do brade vijore nesastavljeni zemljovidni sna.
Danas te čeka lak posao krojenja mape;
malo ljepila iz suze, malo kože na noktu.
Ne prekapaj vrtove, nasloni uho na vrulje.
Izbriši grimasu u rukavcima,

Siniša Matasović

O njoj, o njemu**haljine**

tek kada ju je bolest
prikovala za krevet
postala je svjesna svih
svojih haljina, bluzica i
odjevnih kompleta
nagomilanih u ormaru
posljednjih trideset godina.
pogled joj je sada cijele dane pucao
izravno na ormar i nije mogla
ne upitati se:
„zašto sam ih čuvala toliko dugo,
zašto ih nisam barem jednom
odjenula?“
on joj je to svako malo
spočitavao bez previše uspjeha,
još otkako su se vjenčali.
na svaki njegov upit i
primjedbu u tom smjeru,
optuživala bi ga da je rastrošan i
da ih čuva za posebne prigode.
kada bi takve prigode naposljetku došle,
nisu joj bile dovoljno posebne,
dovoljno svečane i bitne.
odgađala je nošenje te odjeće
do besvijesti.
optuživala ga je
da bi im obitelj doživjela
financijski krah

kada ona ne bi vodila računa o svemu
i sve držala čvrsto u svojim rukama,
kompletna četiri zida kuće.

sada ga je pozvala da sjedne
pored nje na krevet,
ozbiljno ga pogledala i rekla:
„znamo oboje da neću još dugo,
ne trebate za mnom plakati.
novci znaš gdje su,
a ima ih još skrivenih u jednoj kuverti
u stanu mojih pokojnih roditelja.
objasnit ću ti kako da je nađeš.
a ove moje haljine i ostala roba ovdje...
fino ćeš kada umrem
pozvati naše susjede i prijateljice,
iznijeti im sve pažljivo iz ormara
dok je još očuvano i novo
i podijeliti im kojoj što paše.
ako ne budu htjele uzeti,
nagovori ih,
naći ćeš već način,
ne želim da dalje trunu.“

te dvije riječi

„nije da te ne volim,
ali život je ponekad kompliciraniji
nego što bismo htjeli“,
rekao joj je kada je napokon smogao hrabrost
biti iskren.

povremeno su se nalazili tijekom dvije godine i
sve to vrijeme nije viđao nijednu drugu.
tako je on tvrdio.

nije znala bi li mu vjerovala ili ne,
 čak joj to nije bilo od presudne važnosti.
 svratio bi do nje u prosjeku
 svaka dva do tri tjedna,
 rjeđe ona k njemu,
 onda kada bi kćer ostavila preko vikenda
 kod svog bivšeg muža.
 radnim danima joj je bilo komplicirano.
 kasno bi se vraćala kući iz računovodstvenog servisa
 koji je vodio financijske poslove za pola grada.
 morala je raditi prekovremeno,
 nije imala puno izbora uz kredit za stan i
 ostale obaveze.

navečer malena nije htjela zaspati
 ako ne bi zajedno s njom legla u krevet,
 krenula je tek u drugi razred osnovne škole.

njega je sve to opterećivalo, shvaćala je.
 bila je puna razumijevanja.
 bio je i on za nju i situaciju u kojoj se našla.
 vjerovala je da će se sve ipak na neki način
 pozitivno rasplesti, da će zajedno pronaći rješenje.

nije mu zamjerila ni tu večer gorkoga priznanja.
 samo se sklupčala na kauču pod deku i
 bez glasa plakala kada je rekao
 da se više jednostavno ne vidi u tome.
 „u tome...“
 kako su grubo odjeknule
 te njegove dvije riječi,
 kako su je žestoko ugrizle za srce.

suze su tekle, a nisu tekle,
 jauk je parao cijelim gradom,
 ali ga nitko nije čuo, nitko osim njega.

Goran Glamuzina

Tihe kuće

I.

Preselili smo se jedne jeseni u kuću na groblju. Tijekom ljeta baka nam je rekla da napokon nestanemo. Mama, tata, Izabela (naša perzijska mačka) i ja živjeli smo dotad u Dugavama s bakom i djedom. Odstranjeni smo poput staračke mreke kako bi baka konačno mogla progledati pod stare dane. Mrzila sam baku tada. Sada, s odmakom, jasno mi je kako je tatino psovanje vlastite mame, žene koja je plaćala njegove režije jer bi on sve zapio, njegovo razmaženo vrištanje kako ga nije voljela jer smatra da je neuspjeh, pogledi susjeda ujutro na putu za plac kada bi je pristojno upitali „kak ste, Brankice, ste se naspavali kaj noćas“, postalo preteško za baku. Trpjela je to prvih jedanaest godina mog života, ali onda je zaključila da je dosta.

Moja posljednja uspomena na zajednički život triju generacija u Dugavama ukočeno je sjedenje bake, djeda i mene na kauču. Stanom odzvanja glas Olivera Mlakara koji nam želi dobrodošlicu u Kviskoteku. Dosadno mi je. Želim otići mami pa otvaram vrata hodnika. Čujem mamino glasno stenjanje i škripanje kreveta. Dolazilo je iz mamine i tatine sobe. Bila je to bračna soba bake i djeda prije nego što smo se uselili. Prepustili su mami i tati bračni krevet, a oni su jedanaest godina spavali na kauču na razvlačenje. Baka me je snažno povukla za ruku natrag u dnevni boravak. Zalupila je vrata, a staklene su se plohe zatresle u svojim ležajevima tako glasno da su načas nadglasale voditelja i mamino stenjanje.

Bakina nas je odluka zatekla nespremne. Ljeto je bilo pri kraju. Trebali smo u dva-tri tjedna naći novi dom. Mamina je kolegica, srećom, poznavala svećenika koji je iznajmljivao kućicu pored crkve. Crkva i naša nova kuća

nalazili su se u središtu sela u Hrvatskom zagorju. Velečasnom Dragecu valjda je imponiralo imati doktoricu i njenog muža umjetnika za podstanare. Kuća je bila dvosobna prizemnica u bočnom crkvenom dvorištu. Nalazila se na samom vrhu brda, u onoj točki koja neposredno prethodi padu. Iza-bela se odmah privikla na slobodu koju mačkama daje seoski život. Često je lutala. Uskoro je nuždu obavljala u maćuhicama koje su rasle uz zapadni crkveni zid umjesto u svoju kutiju s pijeskom. Ponosno nam je donosila golubove, štakore i razne druge beštije ispred praga te bi ih uredno posložila po veličini. Bela je sigurno bila zadovoljna raznovrsnošću plijena u selu. Često bi među životinjskim leševima poredanim na našem otiraču bile kosti raznih životinja. Na primjer, pileće kosti bile bi naslagane u hrpice, mali mačji osuarij, a oveće bi kosti ponosno izdvojila kao zasebne primjerke. Ja sam često prva dolazila doma nakon škole i osjećala sam kao da su ti pokloni samo za mene, kao da me Bela želi oraspoložiti, reći mi kako ovdje ipak nije tako strašno i da djevojčice u novom razredu nisu zapravo tako zločeste. Uporno sam odbijala njezine darove i tvrdoglavo ostajala nesretna zbog nove sredine. Kost bi obično samo preskočila i ostavila mami da ih ukloni.

I tako, jednoga dana, kad je naišla na poredane lešine i kosturnicu, mama je, kao i obično, ravnodušno posegnula za metlom, ali ubrzo joj je pažnju privukla oveća kost koju je Bela ponosno izdvojila. Promotrla ju je izbliza. Nagnula je glavu malo naprijed kako bi je bolje proučila, oči su joj virile iznad okvira naočala. Žuta kuhinjska rukavica sasvim joj je blizu nosa, a hrpica lešina i kostiju leži na miščaflu pored maminih nogu. Belina je urednost temeljito uništena. Sadržaj lopatice ubrzo završava u smeću, a kost je sakrila ispod maloga grma pored vrata.

Jednom mjesečno Dragec bi navratio k nama na kavu i pokupio najamninu.

„Dragec, znate da mi ne bi ništa rekli, ali bilo bi u redu da ste nam barem napomenuli kako je dvorište nekoć bilo groblje.“

„Zakaj bi vam to rekao kad to nije istina?“

„Gledajte, moja Bela mi već danima donosi kosti u kuću. Dosad su sve bile životinjske. Uostalom, pogledajte sami.“ Mama i Dragec izašli su u dvorište, a ja sam brzo skočila na kauč i gledala ih kroz prozor.

„Dajte, Milena, tak mala koščica pa ljudska, niš to nije.“

„Muž mi je studirao veterinu prije nego što se zaposlio. On se složio sa mnom kako to nije životinjska kost. Uostalom, ljudske kosti mogu biti male.“

Kad god bi bila prisiljena spomenuti neki od tatinih nezavršenih fakulteta, uvijek bi nekako natuknula kako je zaposlen. U njegovu obranu, najdulje je izdržao na veterini. „Dragec, ja sam ipak doktorica, valjda ja znam.“

Mami je to uvijek bio konačni argument u raspravama sa svećenikom-najmodavcem, čak i kad nije imalo neke izravne veze s temom rasprave. Dragec je tiho promrmljao da ne zna što bi rekao, nikada tu nije bilo groblja. Nakon toga, pokušali smo Beli ograničiti lutanje. Sumnjive kosti prestale su se pojavljivati na našem kućnom pragu, ali Izabela nije prestala obavljati nuždu u maćuhicama. Njezina je posuda s pijeskom ostala netaknuta sve vrijeme što smo ga tamo proveli.

II.

„A kaj ste još imali?“ upitao me mali Ivek. Čekali smo skupa s ostalim šestašima da otvore vrata škole za jutarnju smjenu. Bio je kraj mog drugog tjedna u novoj školi, a moje priče o gradu postale su hit. Uskoro su me okružila ostala djeca iz mog novog razreda. Slušali su pozorno i dobacivali pokoje potpitanje.

„Imali smo svega! Nisam čak trebala ni s ruksakom u školu jer smo ti imali ormariće ko u filmovima! Svak ti je lijepo imao svoj ormarić i šifru da mu nitko ne uzme knjige ili sendvič. Baš kak u filmovima.“

„Fakat? Je l' isto ko u *Beverly Hillsu*?“ dobaci Tea, moja prijateljica iz klupe.

„Aha, isto. Evo, ja ne znam kak vi to možete, nosim ruksak tjedan dana i već me bole leđa!“

„A meni je Dino rekel da si ti jučer rekla, Vesna, kak ste pod tjelesnim išli plivati na bazene. Pa kak ste to mogli? Kak ste stigli otići tam, okupati se, osušiti pa se vratiti na drugi sat? A, kak to, Vesna?“ ispali Tomica.

„Kaj ti misliš da smo mi išli u gradski bazen? Pa mi smo imali bazen u dvorani za tjelesni! Svaka ti škola u gradu ima svoj bazen ako to nisi znao.“

„Joj, Vesna, fešt si naporna s tim svojim pričama. Pitala sam tatu je l' imate vi fakat sve to kaj ti pričaš, bazene i kina u školama. I znaš kaj mi je rekel?“ Andrea me nije voljela od prvog dana.

„Kaj?“

„Rekel mi je da lažeš ko pes! Eto, nek svi sad znaju da je Vesna obična lažljivica! Kaj ti misliš da si bolja od nas sam zato kaj si iz grada, a?“

Bilo je jako hladno i svi su se natiskali oko mene. Dah im je vidljivo isparavao dok su pocupkivali na mjestu. Sjećam se da sam tada zamišljala kako ležim ispod njih, u rupi, promatram ih ispod njihovih nogu, a njihov me dah prekriva umjesto zemlje. Teško mi je pala selidba. „E, pa kad jesam! Kaj vi znate!“ Vrata su se otvorila, zvono je zazvonilo i svi su pohrlili unutra. Ja sam ostala vani. Čula sam povike dok su ulazili:

„Ja sam odmah znao kak Vesna laže!“ viknuo je Ivek.

„Umišljena purgerica, laže koliko je dugačka i široka!“ kaže Andrea.

„Je, ak laže koliko je široka bude joj jezik otpal, prasica jedna.“ Tomica je bio onaj duhoviti u razredu. Školu je ispunio zvonki dječji smijeh. Profesori su sigurno pomislili kako im je radni dan započeo idilično.

Kada sam konačno ušla u učionicu, Andrea je sjedila pokraj Tee. Jedino je slobodno mjesto bilo kraj Marije, kao i uvijek. Marija je bila sitna plavokosa djevojčica. Njezina kosa ošišana kod kuće na kahlicu uokvirivala joj je bojažljivo lice na kojem su se jedino isticale krupne plave oči. Bila je jako mršava. Izgledala je kao da joj koža jedva prekriva koščata koljena, laktove i rebra. Činilo se zbog toga kao da će svakog trenu rasporeti samu sebe. Neka su djeca pokazivala naznake pubertetskih promjena već tada, ali Marija je ostala u potpunosti nepromijenjena. Izgledala je poput dečkića, bez ikakvih naznaka spola. Marija je bila primjer djevojčice iz udžbenika za vjeronauk, tiha, plaha i pokorna. Pretpostavljam kako je to bilo prikladno zato što je Marija ujedno bila i kći naše vjeroučiteljice. Ne znam je li bila takva sama od sebe ili ju je mama takvom oblikovala, ali bila je bezizražajna i dosadna baš poput kičastih kipova djece kojima su bile prepune sve siromašne crkvice.

Sjela sam pokraj nje.

„Naaa-naaa-na-na-na-na-na-naaaa-naaa...“

„Marija, kaj ti to opet popevaš“, upita Andrea u klupi iza nas. Kliznula sam dublje u stolicu kako bih bila što neprimjetnija.

„Krist jednom stade na žal...“, odgovori Marija pjevajući.

„Kaj ne znaš niš drugo popevati osim tih crkvenih? Dosadna si više s tim.“

„Velečasni Dragec lepo veli tko pjeva moli dvaput.“

„Ti si fakat glupa ko stup. Stalno visiš u toj ružnoj crkvisi i družiš se samo s tim starčekima i babama. *Župnik Dragec veli ovo, župnik Dragec veli ono, bla-bla-bla.* Moj ti bruder sad ide na faks i on je meni rekel da ti Bog

ne postoji. To ti je ko izmišljeni prijatelj. Ja sam to znala i prije nego mi je on to rekel, ali sad sam zihher.“ Andrein je tata radio u Njemačkoj prije negoli se vratio u selo i otvorio restoran. Oni su prvi imali satelitsku i kod nje se išlo gledati njemački MTV. Naravno, ako bi te pozvala. Mene još nije zvala.

Marijina su se ramena počela dizati i spuštati kao da se priprema uzvratiti Andrei, ali na kraju se samo okrenula prema ploči. Tiho je plakala pored mene. Marija nikada nije uzvraćala. Krupne plave oči stalno uprte u pod, uvijek je izgledala kao da se želi uvući u sebe i tako osigurati da njezina prisutnost ni najmanje ne utječe na okolinu. Da nisam sjedila pored nje, vjerojatno ni ja ne bih primijetila njezine tihe, kratkotrajne suze. Voljela bih reći da sam je nekako utješila, ali bilo mi je previše neugodno da bih išta napravila. Pravila sam se kao da se ništa nije dogodilo.

Školska je kantina najglasnije mjesto za velikog odmora. Vrijeme je užinje. Svaki bi razred okupirao jedan dugačak red stolova. Ja sam prva sjela na naše uobičajeno mjesto, ali svi ostali sjeli su skroz na drugi kraj stola, što je dalje moguće od mene.

„Ne slušaj kaj Andrea i ostale veliju“, rekla je Marija i sjela kraj mene, „one ti sam tračaju i lažu. Ja ti verujem.“

„Fala.“ Nisam znala što više reći. Nastupila je neugodna tišina. Znala sam da ću je ja morati prva prekinuti. „Jesi možda naučila tu pjesmu u nekakvom zboru?“

„Koju?“

„Onu koju si pjevala u učionici.“

„Da, v crkvenom zboru.“

„Ja sam isto pjevala u zboru u Zagrebu.“

„Stvarno? Pa dojdj popevati k nama. Moja mama je voditeljica i svako gdo ide na zbor bude imal pet iz vjeronauka.“

„A je l' ide još tko iz razreda?“

„Ide Tea.“ Možda mi je ovo bila prilika da popravim odnose. Ionako sam vrijeme nakon škole provodila sama u kući s Izabelom. Mama i tata bi se vratili s posla tek navečer.

„Može. Kad su probe?“

„Super! Dojdj v crkvu ovu subotu v 9 vjutro!“

Domagoj Brozović

Marvelovi stripovi i životni uspjeh Stana Leea

Danny Fingeroth, *Marvel i ostala čudesa: Stan Lee biografija*, preveo i uredio Stjepan Vrečko, Rockmark, Zagreb, 2021.

Kao pasioniranome čitatelju svih oblika umjetničkih tekstova prilično mi je teško vjerovati da je današnjoj domaćoj humanistici potrebno strpljivo i mukotrpno argumentirati da je strip oblik kulture i da kao jedinstvena društvena silnica sudjeluje u oblikovanju duha vremena i javnoga mišljenja. Različite građanske udruge entuzijasta i izdavačke kuće marljivo odrađuju svoj posao u smislu izdavanja stripova, njihova sakupljanja, kritičkoga čitanja, prevođenja stranih autora i davanja prostora domaćima, tiskanja specijaliziranih teorijskih monografija i časopisa, organiziranja javnih rasprava i sajmova. Mreža sakupljača i čitatelja stripova u Hrvatskoj pristojno je razvijena.

Međutim, akademska zajednica i školski sustav i dalje jednostavno ignoriraju pojavu ovoga iznimno utjecajnoga medija. Da paradoks bude veći, kulturnu amputaciju stripa izveli su čak i oni znanstveni projekti koji se tematski opredjeljuju za popularnu kulturu u kojoj ovaj medij nedvojbeno zauzima značajno mjesto. U školama je strip već odavno trebao biti dio redovite školske lektire, međutim on to još uvijek nije. Koliko mi je poznato, na hrvatskim sveučilištima, preciznije na društveno i humanistički usmjerenim studijima trenutno nema nijednoga kolegija o stripovima, a i sâm sam znao čuti neke uvažene profesore književnosti kako strip javno omalovažavaju. Posljedično se u akademskim okvirima tek tu i tamo sramežljivo pojavi koji znanstveni članak ili diplomski rad o nekom domaćem ili

stranom autoru, a teško da ćemo naći prosječnoga Hrvata koji nije angažirano pročitao barem jednu epizodu Asteriksa, Batmana, Spider-Mana ili Alana Forda. Istodobno, u Europi i SAD-u stripovi dobivaju književne nagrade (kao npr. Spiegelmanov *Maus* ili Gaimanov *Sandman*). Isto tako, strip se pokazao kao odlično sredstvo i medij znanstvenoga izričaja (Scott McCloud, Nick Sousanis).

Kada govorimo o tematski složenom i istraživački zahtjevnom mediju kao što je strip, teško da ga možemo jednostrano apstrahirati na isključivo potrošački tip masovne industrije ili na pojednostavljenu literaturu za malu djecu koju stariji od 14 više ne čitaju, nego o jedinstvenom mediju koji kritički progovara o aktualnim društvenim, političkim i kulturnim stereotipima, čak i u onim slučajevima u kojima se to na prvi pogled čini kao samorazumljivo. Stripovi američkoga brenda *Marvel Comics* odličan su primjer. Primjerice, dovoljno se sjetiti stripa (kasnije i filma) *Black Panther* koji o negativnim posljedicama kolonijalizma progovora znatno izravnije od bilo kojeg priručnika iz postmodernističke teorije. Iako relativno novijega datuma, *Black Panther* nije izoliran slučaj jer svaki *Marvelov* superjunak od njih čak 500-tinjak od 60-ih godina 20. stoljeća naovamo neposredno problematizira stereotipe suvremenoga društva. Primjerice, serijal *X-Men* nadahnut je rastućim problemom rasizma i segregacije pojedinih rasnih i etničkih grupacija u SAD-u, *Captain America* i *Spider-Man* često adresiraju problem državne korupcije, nepotizma i medijsko-političkih manipulacija, a serijali *Iron Man* i *The Avengers* upozoravaju na rastuće globalne opasnosti zbog razvoja vojne industrije, proizvodnje oružja za masovno uništenje i njihova utjecaja na okoliš. Dakako, lista *Marvelovih* superjunaka znatno je duža (*The Fantastic Four*, *Thor*, *Doctor Strange*, *Hulk*, *Daredevil*, *Black Widow*, *Ant-Man*, *Wasp* i mnogi drugi), no i ovih nekoliko primjera zorno pokazuje kako stripovi brenda *Marvel Comics* uočavaju suvremene probleme na progresivan i liberalan način. Sve to dobrim dijelom zahvaljujući osobi koja je postala ne samo simbol i sinonim *Marvela* nego i stripa općenito. Naravno, u pitanju je američki scenarist Stan Lee.

Prijevod dokumentarno-romansirane biografije Stana Leea na hrvatski jezik izdanje je glazbene knjižare Rockmark, izašao je iz tiska krajem prošle godine, a autor joj je Danny Fingerth, američki stripski scenarist i urednik koji se u taj posao upustio samo godinu nakon Leejeve smrti. Fingerth je vlastitu karijeru također izgradio u izdavačkoj kući *Marvel Comics* u kojoj je

radio do 1995., a poznat je i po svojoj esejskoj knjizi *Superman na kauču. Što nam superjunaci stvarno govore o nama samima i našem društvu*, a i predavao je o stripovima na nekoliko američkih sveučilišta. U slučaju knjige *Marvel i ostala čudesa* moglo bi se pogrešno pomisliti da je metodologija proučavanja stripa zapela u nekoj vrsti pozitivizma gdje se kroz rekonstrukciju biografije pojedinaca nastoji proniknuti u društvenu i umjetničku prirodu samoga medija. Takav je možda bio slučaj sa znanosti o književnosti prije dvjesto godina, no teorija stripa (*comic studies*) od 80-ih godina 20. stoljeća do danas razvila se u respektabilno istraživačko područje u kojem se, uz definiranje stripa kao umjetnosti slijeda koji objedinjuje klasični slovni tekst i sliku (Will Eisner, Scott McCloud), opisuje kako se ovaj medij uspješno ustabilio i kao spoznajno i intelektualno sredstvo posve ravnopravno klasičnoj slovnoj knjizi (Nick Sousanis).

U uvodnome dijelu knjige autor ističe kako je životna priča Stana Leeja klasična američka priča o uspjehu. Tako da se ova biografija ne uklapa toliko u metodološku matricu i paradigmu proučavanja fenomena stripa, iako svakako ima korisnih podataka i interpretativnih smjerova onima koji traže upravo to. Ova se knjiga mnogo više uklapa u opći američki društveni kontekst i produkciju biografije kao žanra koji ima utilitarnu ulogu motivacije prema individualnom poslovnom uspjehu. Za mnoge je Stan Lee tek simpatičan starčić koji se nakratko pojavljuje u polukomičnim scenama u nebrojenim filmskim adaptacijama *Marvelovih* stripova, slično kao nekad Alfred Hitchcock u svojim filmovima. No, ova knjiga svojim bogatstvom materijala, rekonstrukcijom intervjua, neposrednih svjedočenja i autentičnih transkripata ukazuje na detalje jednoga vrlo teškoga života, ispunjenoga kako neumornim radom i uspješnim probijanjem tako i labirintom kontroverznih odluka, manipulacija, izravnih sukoba i kasnijih staračkih kajanja. Doista, knjiga *Marvel i ostala čudesa* daje nam uvid iz prve ruke u put koji je Stana Leeja doveo na sam vrh naizgled opskurne i marginalne industrije bez koje se danas popularna kultura teško može zamisliti.

Stan Lee rođen je 28. prosinca 1922. u New Yorku kao Stanley Martin Lieber u obitelji rumunjskožidovskih imigranata, a umro je 12. studenog 2018. u Los Angelesu, nekoliko tjedana prije svog 96. rođendana. Kao izrazito inteligentno i znatiželjno dijete, Stan Lee je već s deset godina čitao podjednako Williama Shakespearea, Émilea Zolu, Charlesa Dickensa, Arthura Conana Doylea i jeftine *pulp fiction* romane. Svoju karijeru

scenarista započeo je s 18 godina, nakon mature u srednjoj školi DeWitt Clinton u Bronxu sa željom da bude pisac tzv. ozbiljne književnosti. Međutim, počinje na samom hijerarhijskom dnu kao pisac reklamnih materijala i potrčko u tvrtki *Timely Comics* čiji je vlasnik u tom trenutku bio Martin Goodman, Stanov daljnji rođak. Goodman je već razvio kakvu-takvu karijeru *pulp* pisca i htio je tada pokušati nešto i u industriji stripova. Međutim, Stan Lee ondje ubrzo postaje samostalni pisac scenarija i urednik, tijekom 50-ih iza sebe je izgradio solidnu spisateljsku karijeru, a pravi uzlet počinje u idućem desetljeću koje je za Amerikance bilo osobito teško (Kubanska raketna kriza, ubojstvo Johna F. Kennedyja, rat u Vijetnamu). U suradnji s crtačima, suradnicima Jackom Kirbyjem i Steveom Ditkoom (ne nužno u kompletnom trojcu), predstavio je niz kvalitetnih stripova: godine 1961. serijal *The Fantastic Four*, a dvije godine poslije i serijale *Spider-Man*, *Iron Man*, *X-Men*, *Doctor Strange* i *The Avengers* koji vrlo brzo stječu vjerne poklonike. Postavlja se pitanje što je zapravo bilo toliko privlačno u Leejevim stripskim scenarijima?

Lee se kao scenarist odmaknuo od plošne i idealizirane crno-bijele karakterizacije koja je bila specifična za dotadašnje stripove o superjunacima (kao npr. Superman i Batman), a u više intervjuva isticao je kako je doista htio napraviti nešto bolje od toga. Novu generaciju superjunaka približio je čitateljima pomoću prokušanih realističkih crta, tj. tako da ih je sociološki i psihološki prikazivao sa svim njihovim ljudskim manama, osjećajima i nepovoljnim životnim situacijama. U svojim je pričama o superjunacima napravio motivski obrat u kojem je netko običan, prosječan i tipičan u bizarnim, fantastičnim okolnostima stekao nadnaravne i nadljudske moći koje, međutim, njihove životne probleme ne rješavaju, nego ih postavljaju pred nove složene izazove. Drugim riječima, Leejev superjunak više nije nepogrešivi heroj s drugog svijeta (Superman), nego, primjerice, tinejdžer sa samohranom strinom, lošim školskim ocjenama i ljubavnim problemima (*Spider-Man*).

Kako je u knjizi istaknuto, *Spider-Man* je u mnogim svojim karakteristikama, pa i fabulativnim elementima zapravo autobiografski strip jer je Stan Lee svoje životne dvojbe i promišljanja redovito upisivao u glavu Petera Parkera. U nekoliko je intervjuva istaknuo da bi tako nešto trebala imati svaka priča, uvjerljive pripovjedne note s kojima se čitatelj može emocionalno poistovjetiti, neskromno dodajući u više prilika da stripovi prije *Marvela* i

---

KRITIČAREV IZBOR

Jadranka Pintarić

Jadranka Pintarić diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Radila je kao novinarka u kulturi na radiju i televiziji, pisala za novine i časopise. Uređivanjem knjiga kontinuirano se bavi od 1994. godine, radila je za nekoliko nakladničkih kuća, a danas kao vanjska urednica. Potpisala je više od šesto izdanja, književnih, publicističkih, znanstvenih, umjetničkih. Od 2000. do 2008. bila je u statusu samostalne umjetnice u Hrvatskoj zajednici samostalnih umjetnika u kategoriji književnog kritičara. Objavila je knjigu književnih kritika *U smjeru meridijana* (HFD, 2003.), zbirku proza pod naslovom *Kamate na ljubavne uzdahe: ogledi o tankoćutnosti* (Profil, 2008.) i knjigu priča *Dobro sam i ostale laži* (V.B.Z, 2020.). Priče je objavljivala na 3. programu Hrvatskog radija i u časopisima *Europski glasnik*, *Forum* i *Riječi*. Prebiva i radi u Zagrebu.

Uredništvo

Imali su povjerenja u budućnost

Dalibor Šimpraga, *Izvještaj o generaciji*, Zagreb, Durieux, 2021.

Zbirke kratkih priča u pravilu dobiju manje kritika od romana – jest da nemam istraživanje, nego samo tri desetljeća iskustva. Nezahvalno je o tome pisati jer ne znaš za što se uhvatiti: jednu po jednu priču, pa ako ih je previše, nema za sve prostora; obuhvatiti cjelinu s nekim zajedničkim nazivnikom zna biti nategnuto. Lakše je s tematskim zbirkama, a Šimpraga je svom svesku naslovom dao zajednički nazivnik: generaciju. Da nije taj slučaj, tih trinaest priča, raznorodnih tematski, pripovjedno, strukturalno, simptomatološki itd. povezao bi „samo“ autorski rukopis. Tja, to je već nešto, katkad nema ni toga.

A generacija je, da prostite, ali nema preciznije odrednice: sjebana. Uostalom, vjerujem, kao i svaka kad se idu svoditi računi u pedesetima. Malo sam starija od Šimpraginog naraštaja, ali kad provrtim glavom znane mi slučajeve, dođe mu uvijek na isto: netko propadne, drugi se uspne; netko se sporo propije, drugi se naglo samoubije; netko se sakrije, drugi se razmeće. Svijet se brzo mijenja – tehnički, a ljudska narav neznatno, kad baš mora. Taj kontrast sadržan je i u ovim pričama, svjesno ili nesvjesno:

svaka priča za moto ima neku davno zaboravljenu narodnu mudrost (danas su ekvivalent tome sintagme iz engleskog), ne one svakodnevnice, nego zametnute: *Bespolsen um đavolji vinograd, Ako je bog dao, nije zapisao, I u buhe žuč ima, Mučanjem se đavo muči, Pokraj suha drveta i sirovo izgori* itd. Ispod toga pak budu drevni naši grijesi: oholost, škrtost, bludnost, zavist, neumjerenost u jelu i piću, srditost, lijenost. Pa ako više i nisu smrtni grijesi, nećemo im baš ni pljeskati, zar ne? Hmmm... Jest, pokopat će me u Hlebinama.

U prvom su planu generacijskog svođenja računa pojedinačne sudbine, uglavnom: obiteljske, bračne, ljubavne i ljubavničke, poslovne, nekretninske, ovisničke. Nitko iz generacije nije pao na prosjački štap, tj. socijalnu pomoć i skupljanje boca. Doduše, brat jednog od junaka bio je žrtva kredita u švicarcima. Ponajviše su imali poslovne i ljubavne brodolome, može i obrnuto. Katkad su bili nesnalazljivi, zbog vlastitih karakternih osobina ili stečenih patologija, kao da vanjske okolnosti nisu imale veze s tim. Valjda i nisu ako je svatko kovač svoje sreće. (U taj društveni darvinizam ne vjerujem – ne živimo u vakuumu vlastite sudbine.) Imali su povjerenja u budućnost, pa ako ih je i iznevjerila – sami su krivi. Jesu li? Nisu bili društveno aktivni, nimalo

angažirani, nisu se opredjeljivali oko važnih društvenih pitanja, ili barem za to ne znamo. Bavili su se sobom, svojim ljubavnim životom, karijerom, stjecanjem ovoga i onoga. Jesu li samoživi? Ili su bili prvi val onoga što će postati dominantno? Što je već očigledno u znatno mlađima?

Knjiga počinje s, recimo, lijenošću: sudbinom stanovite Vanese koja u životu nije radila ni dana, iako je uspjela završiti fakultet. I nije riječ o kakvom plemstvu, Bože sačuvaj: obična srednja obrtnička klasa koja je još u socijalizmu stjecala i ulagala uglavnom u nekretnine, ponešto i u zlato. Tako je Vanesa prodavala što je naslijedila, nije se udala, nije se ni družila. Tata, vlasnik automehaničarske radionice, prijavio ju je za radni staž i dobila je skromnu mirovinu. Postala je samotna čudakinja. Bez mačaka doduše. Njezinu priču pripovijeda nam susjed, liječnik – koji je kratko i površno poznaje, a cijelu storiju čuo je iz druge ruke. Slijede pripovijesti o manje bizarnim slučajevima: o bračnoj kolotečini sa sumnjom u nevjeru, o menadžeru prazna života – jer stjecanje i materijalna dobra ne mogu zapuniti takvu golemu jamu, o mekušcu koji svakom ugodi, nikom se ne zamjeri, propadne mu brak, o ortoreksičarki – najslabija i nevjerodostojna, usto nezavršena: izgovor da onaj tko je opsjednut zdravom hra-

nom ponavlja obrasce, ne može biti *apetitih* za nezavršavanje priče.

Po sredini sveska doslovno je prava inventura, pod naslovom *Cenzus*: kako su sramežljivi, slabašni, neugledni dječaci postali mačo-tipovi, uspješni u poslu i zavodnici, kako su negdašnje školske ljepotice i zavodnice propale jer su ih pogrešni odabiri skršili, kako su prezreni razredni štreberi postali kvartovski štemeri, kako su se buntovnice preobrazile u smjerne ženice, nestašni su sada uštogljeni i obrnuto, neki piju previše, dugi jedu preobilno. Telegrafski sažeto. Bez uživljanja, naizgled. Tu i tamo slutnja da je pripovjedaču do nekoga bilo stalo više ili manje.

A i ta pripovjedačka pozicija stalno se mijenja iz priče u priču. Srećom, svi ti glasovi ipak ne stvaraju kakofoniju. Svaki je za sebe dosljedan, kako u pripovjednoj strategiji tako i u vlastitoj osrednjosti. Istom ih bojom farba autorski stil: štur, neutralan olfo, zamalo dokumentaristički ili neinterpretativno biografski, naizgled bez vrijednosnih ili etičkih referenci. Pitkost teksta zavarava: svatko tko je pokušao pisati zna koliko je vještine i cizeliranja potrebno za to. Nema suvišnih riječi, a zanimljivo je da u priči *Cenzus* autor upotrebljava glagolske enklitike da bi dinamizirao tekst. Da, Šimpraga objavljuje rijetko – ali kako bi inače izbrusio stil kad

---

NAGRADE DRUŠTVA HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

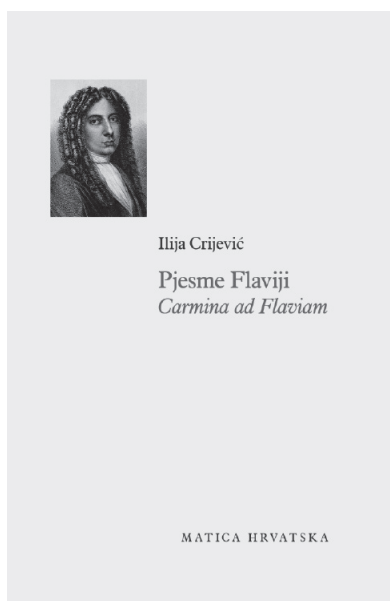

Nagradu *Judita*

za najbolju knjigu ili studiju o hrvatskoj književnoj baštini
za 2021. godinu dobiva

Zrinka Blažević

za priređivanje i prijevod knjige
Pjesme Flaviji Ilije Crijevića
(Matica hrvatska, Zagreb, 2021.)

Ove je godine u konkurenciji znanstvenih knjiga kandidiranih za Nagradu *Judita* niz poslanih knjiga bio izvrstan, pa ih je red barem nabrojiti: (1) Antun Sasin: *Drame i pjesme*, prir. Divna Mrdeža Antonina, Matica hrvatska, Zagreb, 2021.; (2) Perina Meić: *Andrićeva poetika. Iza kulisa ispri-povijedanog*, Ogranak MH Rijeka, 2021.; (3) Marko Marulić: *Judita*, prir.

Bratislav Lučin, MH – Književni krug Split – Marulianum, Zagreb – Split, 2021.; (4) Vuk-Tadija Barbarić, Marijana Horvat, Željko Jozić, Kristian Lewis, Sanja Perić Gavrančić, Kristina Štrkalj Despot: *Judita Marka Marulića. Transkripcija i prilagodba na suvremeni hrvatski jezik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2021.; i (5) Ilija Crijević: *Pjesme Flaviji*, prir. i prev. Zrinka Blažević, Matica hrvatska, Zagreb, 2021. Tim više se prosudbeno povjerenstvo našlo pred teškim zadatkom odabira.

Nagradu *Judita* zaslužno je osvojila knjiga uglednog dubrovačkog humanista, pjesnika i prozaista Ilije Crijevića (1463. – 1529.) *Pjesme Flaviji*, objavljene usporedno u latinskom izvorniku i u odličnom hrvatskom prijevodu Zrinke Blažević, koja je ujedno sastavila popratne bilješke i napisala iscrpan i vrijedan znanstveni predgovor u kojem je novim znanstvenim činjenicama nadopunila sva dosadašnja saznanja. Na izdanju je surađivao i Bojan Marotti koji je redigirao hrvatski prijevod, usporedio ga s latinskim i obilježio naglaske. Iako je Crijević bio međunarodno proslavljen pjesnik, ovjenčan nagradom druge Rimske akademije „poeta laureatus“, učenik i potom prijatelj glasovitih talijanskih humanista Battiste Guarina i Lodovica Carbonea, njegov ogromni opus koji je većinom ostao u rukopisima i danas nije dovoljno poznat i do kraja istražen. Uz prethodni rad o Crijeviću Darka Novakovića *Autografi Ilije Crijevića, Vatikanski kodeks 1678*, u ediciji *Hrvatska književna baština*, knj. 3, Zagreb, 2004., izdanje Zrinke Blažević je najveći doprinos proučavanju tog značajnog hrvatskog humanista i njegova latinskoga stvaralaštva.

Autorica je imala težak zadatak prepjevati Crijevićev ciklus 14 ljubavnih pjesama, u kojima je autor bio nadahnut književnom tradicijom najboljih rimskih liričara Propercija, Ovidija, Tibula i Katula, a pjesme je Crijević oblikovao u metričkim strukturama kao što su elegijski distih, falečki jedanaesterac, glikonejski stih, heksametar. Zanimljiva i privlačna povijest jedne ljubavne veze građena je prema motivskoj i jezično-stilskoj tradiciji antičke ljubavne lirike, ali je ta tradicija obogaćena brojnim ukrasnim figurama, eruditskim znanjima te brojnim znanstvenim i umjetničkim referencama na koje je Crijević aludirao ili ih neposredno interpolirao u svoj tekst. Pored zahtjevnog prijevoda u kojem su latinski kvantitativni metri transponirani u hrvatski kvalitativni stih, uz brižljivo pridržavanje pravila latinske versifikacije, Zrinka Blažević pružila je tumač svih pjesama i detaljno napisan tekst objašnjenja u kojem su predloženi brojni antički pojmovi te pojmovi

vezani za humanističke povijesne, zemljopisne, astronomske, pjesničko-intertekstualne, matematičke, farmaceutske, mitološke i ostale Crijevićeve opaske koje je njegovo bogato humanističko znanje podrazumijevalo. Kolegica Blažević je time minuciozno i izdašno čitateljstvu približila složen pjesnički kontekst Crijevićeva djela, a pored toga je uspješno dokazala da Crijevićevo nasljedovanje antičke baštine nije nipošto bilo epigonski usmjeren, nego je riječ o „sinkretističkom projektu povezivanja suvremenoga svijeta i života s antičkom tradicijom“ te je ujedno pokazala i Crijevićevu aktualizaciju standardnih *toposa* rimskog elegijskog pjesništva. Cjelokupno izdanje obogaćeno je i prijevodom latinskog životopisa Ilije Crijevića kojega je na latinskom sastavio Serafin Marija Crijević u 17. st. te uvrstio u leksikon *Bibliotheca Ragusina*, a na hrvatski ga je prevela Ivana Kalaica, što dodatno nadopunja spoznaje o statusu Ilije Crijevića unutar dubrovačke kulture toga vremena.

Svojom prijevodom, znanstvenim istraživanjem i cjelokupnim tekstološkim izdanjem, Zrinka Blažević pružila je važan i nezaobilazan doprinos u sagledavanju sjajnog Crijevićeva pjesničkog rada kao i hrvatskog humanizma s kraja 15. na 16. st. te je još jednom posvijestila činjenicu o vrijednosti hrvatske neolatinske kulture koja pokazuje snagu i vrijednost hrvatskih pjesnika u međunarodnim europskim razmjerima.

Budući da prema propozicijama natječaja nagradu može dobiti samo jedna odabrana knjiga, držim da ipak možemo navesti kako cjelokupan žiri pohvalu pruža i divot-izdanju Marulićeve *Judite*, koju je priredio Bratislav Lučin u jubilarnoj godini Marulićeva prvotiska, a koja također iznosi pregled svih relevantnih proučavanja *Judite*, upotpunjava bibliografske podatke i osvaja lijepim ilustracijama. Nadamo se da će i u budućim godinama na znanstvenom području biti ovako nadahnjujućih i plodonosnih izdanja kao što je to bio slučaj ove godine.

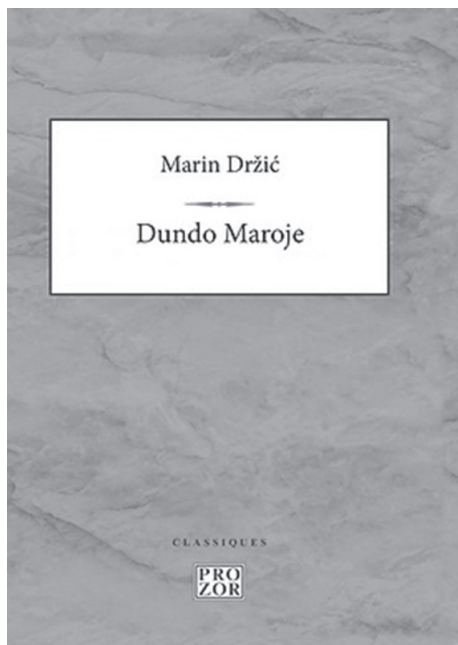
dr. sc. Hrvojkica Mihanović-Salopek

Nagradu *Davidias*

za najbolji prijevod djela iz hrvatske književne baštine na strane jezike
ili najbolju knjigu/studiju inozemnog kroatista
o hrvatskoj književnoj baštini
za 2021. godinu dobiva

Nikolas Rajević

za prijevod knjige
Dundo Maroje Marina Držića na francuski jezik
(Prozor-éditions, Pariz, 2021.)

Marin Držić jedno je od najvećih imena hrvatske dramske književnosti i njezino veliko, kanonsko ime. Njegova dramska djela, različita žanrovskog predznaka – od ekloge i farse do komedije – doživljena su vrhuncima dubrovačke renesansne kulture i predstavljaju osobitu dramsku stranicu koja s vremenom stalno dobiva na životnosti i umjetničkoj uvjerljivosti. Iako je svaka stranica Držićeve dramske riječi poticajna, osobito mjesto pripada *Dundu Maroju*, peteročinoj komediji s prologom, kojoj sadržaje iz „njekoga

staroga libra“ – plautovske, europske – majstorski i uvjerljivo dramatiizira lik osebnog Pometa prometnuta u nositelja piščevih životnih nazora.

U hrvatskoj književnoj i dramskoj historiografiji *Dundo Maroje* smatra se najznačajnijim autorovim dramskim djelom, o čemu svjedoče brojna scenska uprizorenja i obilna kritička recepcija. Od prvog izvođenja koje bilježi historiografija, 1. ili 8. veljače 1551. do naših dana, *Dundo Maroje* igran je na mnogim pozornicama, pri čemu osobite zasluge za dugo scensko trajanje pripadaju inovativnim čitanjima i dramaturškim interpretacijama Marka Foteza, Frane Čale i Slobodana Prosperova Novaka i dr.

Jedinstveno književno i dramsko djelo Marina Držića, pa tako i komedija *Dundo Maroje*, nisu nepoznati svjetskoj i europskoj javnosti, ali ne i u primjerenom i stvarnom značenjskom opsegu. Uz ostale, bio je to razlog zašto se Nikolas Raljević, hrvatski i francuski pisac i profesor na jednoj francuskoj školi, odlučio djelo prevesti na francuski jezik. U cilju promicanja hrvatske književnosti u francuskom kulturnom prostoru, autor je u svojoj nakladničkoj kući, hrvatsko-francuskog naziva *Prozor-editions*, još prije na francuski preveo više desetaka knjiga hrvatskih autora, od Krleže, Vojnovića, Begovića, Strozija, Kulundžića, Tucića, Matkovića, Šnajdera, Gavrana, Mihanovića, M. Vujčić i T. Štivičić. Osim *Dunda Maroja*, u ediciji je prevedena i predstavljena Držićeva komedija *Skup*.

Raljević je *Dunda Maroja* preveo prema Prologovu izdanju Marin Držić: *Djela* (1987.), opskrblivši ga francuskom čitatelju nužnom bilješkom preuzetom iz Hrvatske enciklopedije te uvodnom bilješkom Claudea Bourquia sa Sveučilišta u Fribourgu. Predgovor izdanju iz pera je Charlesa Bénéa, profesora sa Sveučilišta u Grenobleu, inače osobito zaslužnog za svesrdno promicanje hrvatske kulture, poglavito djela Marka Marulića u francuskoj i svjetskoj javnosti. Na kraju, knjizi je dodan instruktivan komentar o izazovima prijevoda Držićeva djela i djela iz naše starije književnosti na francuski jezik, a zapravo tekst Paula-Louisa Thomasa sa Sveučilišta Paris-Sorbone predstavljen na internacionalnom kolokviju *Marin Držić, écrivain phare de la Renaissance`a Dubrovnik* od 23. do 25. listopada 2008.

Raljevićevu prijevodu Držićeva *Dunda Maroja* pripada značajno mjesto u promicanju hrvatske kulture i njezinu europskom legitimiranju. Osim što djelo velikog hrvatskog i europskog dramskog autora predstavlja francuskoj i inozemnoj javnosti, iznova se dokumentira i francuskoj javnosti posvješćuje nepotrošen književni i dramski kapital *Dunda Maroja*, ali i svekolika

Držićeva djela. Taj je posao utoliko vrjedniji jer umnogome nadilazi kulturološko značenje samog prijevoda. To je Povjerenstvo za nagradu Dana hrvatske knjige prepoznalo i odlučilo da se nagrada „Davidias“ dodijeli upravo Nicolasu Raljeviću, uvjereni da će, uz zahvalu za dobro obavljen posao, biti i dodatan poticaj njegovim nastojanjima u daljnjem predstavljanju naše književnosti i francuskom i inozemnom čitateljstvu!

prof. dr. sc. Ivan Bošković

Nagradu Slavić

za najbolji autorski knjigom objavljen prvijenac
za 2021. godinu dobiva

Ana Galant

za zbirku pjesama

Novi raspored

(Ogranak MH Karlovac, 2021.)

Premda je riječ o opsegom relativno kratkoj zbirci pjesama podijeljenoj u tri ciklusa, *Sve zapisujem*, *(N)i dažlji (n)i vetri* i *Sutra*, Povjerenstvo smatra da je riječ o djelu neupitne estetske vrijednosti. Nasuprot pomodnom pjesništvu hermetičnog (najčešće teško razumljivog) izraza i jezičnih vratolomija, poetika Ane Galant počiva na nepretencioznoj estetizaciji svakodnevnog i rekontekstualizaciji kolokvijalnih fraza i zavičajnoga govora (istarska čakavica) u originalni umjetnički svijet.

Pjesma *Sve zapisujem* (iz istoimenog ciklusa) programski određuje autorčinu lirsku perspektivu. No, nju bi bilo pogrešno tumačiti kao svojevrsnu

tematsko-motivsku raspršenost, prije je valja shvatiti kao poetsku propusnost koja svijet materijalne banalnosti, konzumerizma i suvremene tehnologije pretaje u osebusni lirski realizam: „sve zapisujem / Namirnice koje fale u špajzi... / Plaćene i neplaćene račune / Lozinke i PIN-ove... / Sigurna sam – / poezija se negdje mora dogoditi.“ Autorica time iskazuje svoj kredito kroz spoznaju da je poezija događaj, tj. da pripada tekućoj stvarnosti, čime se ističe karakter njezine neprekinutosti i stalnosti. Stoga i autorica prizemljuje sebe s pozicije pjesnika na poziciju kroničara događaja – umjetnost i stvarnost podudaraju se u koincidenciji, u igri slučaja, i upravo u prepoznavanju te igre krije se ludistička privlačnost i ljepota Galantine poezije.

No unutar tematskog spektra ne nalaze se samo one iz tzv. niskog područja životne trivijalnosti, nego autorica piše i o velikim temama kao u pjesmi *Oko mene se* koja počinje stihovima: „Oko mene se / odvijali ratovi / građanski / domovinski / osvajački i obrambeni / bitke, pokolji i prevrati...“ Pri tome lirski subjekt dekonstruira „veliku povijest“ autoironizirajući svoju poziciju slabog i malog „svatkovića“ u završnim stihovima: „gdje si bila svih tih datuma?! / u krevetu, / u krevetu, / uvijek u krevetu / i uvijek uvjerena: / Ne brinite, evo dolazim!“ Antiherojski glas Ane Galant nije samo glas slabica, nego je to glas koji govori o univerzalnoj izdvojenosti malog čovjeka koji sa strane promatra velika politička zbivanja, a u toj poziciji ima čak i neke vrste dominacije – jer premda izdvojen iz matice događaja i lišen moći, mali je čovjek „u krevetu“ ipak siguran, iako i neodlučan. Općenito, cijelu zbirku odlikuje humorna nota kojom autorica lavira tragično iskustvo stvarnosti, pa tako u pjesmi *Hobi* govori kako „u slobodno vrijeme zakapam svoje bližnje / pogibaju u strašnim nesrećama, / zli ljudi ih konačno sustižu /.../ jednima se asteroidi preprečuju na putu do posla / druge meteoriti pogađaju direktno u zatiljke“. Poezija u tom smislu nije samo umjetnička disciplina, nego je i duhovna vježba, odnosno svojevrsna tehnika samopomoći kojom pojedinac izgrađuje svoj odnos prema svijetu i bizarnim (ne) predvidljivostima sudbine. Vrhunac metaforike prozaičnog kojom odražava opreke visoko/nisko, banalno/plemenito, ružno/lijepo, Ana Galant postiže u pjesmi *Život je kao branje šparoga*. U toj alegoriji u kojoj šparoga postaje opći simbol autorica se poigrava mudrosnim slojem i egzistencijalnoj ozbiljnosti suprotstavlja lepršavu ironiju i skepsu: „Život je kao branje šparoga – samo se neki naviknu na okus / Život je kao branje šparoga – put ćeš završiti s manje kose. / Život je kao branje šparoga – udvoje je sigurnije, ne nužno i

bolje“ – kao da se želi poslati poruku da je život jednostavno nespoznatljiv i nedokučiv pa jedino što nam preostaje jest ludističko preslagivanje njegove građe.

Zbirka završava naslovnom pjesmom *Novi raspored* u kojoj protagonistica pravi planove o onome što će ostaviti po strani i onome na što će se fokusirati – rezultat toga (zbroj ili ostatak) dovest će do toga da „Centriram samu SEBE!“

Sve u svemu, Povjerenstvo smatra da je ovom zbirkom Ana Galant čvrsto „centrirala“ sebe na dinamičnoj i poetički raznovrsnoj pjesničkoj sceni suvremene hrvatske književnosti i stoga joj jednoglasno dodjeljuje Nagradu „Slavić“.

dr. sc. Tomislav Zagoda

Nagradu *Anto Gardaš*

za najbolju knjigu pripovijedaka ili roman za djecu i mladež
za 2021. godinu dobiva

Pavao Pavličić

za knjigu

Dva duga dana

(Lađa od vode, Zagreb, 2021.)

Na natječaj za ovogodišnju, šesnaestu Nagradu *Anto Gardaš* pristigle su trideset i dvije knjige različitih vrsta i žanrova. Tekuća produkcija pokazuje izrazitu tematsku i stilsku raznovrsnost, a rekordan broj naslova, osim blagog porasta, govori o kontinuitetu i kvaliteti naše književnosti za djecu i mlade, pri čemu svakako valja istaknuti važnost Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske koje svojim potporama potiče autore i nakladnike u njihovim projektima. Što se tiče tematske raznovrsnosti, osim univerzalnih tema, kod velikog broja autora zamjetna je sklonost opservaciji

aktualne stvarnosti pa se često događaji i likovi referiraju na pandemiju COVID-19 i razorne potrese u Zagrebu i Petrinji. Čini se da je stvarnost toliko bremenita da je potisnula anticipacijski i intuicijski karakter književnosti, i da su mnogi autori postali kroničari sadašnjosti. Dvojak je učinak takve proze – psihološki, u smislu terapijskog djelovanja kroz ponovno proživljavanje traumatičnih iskustava; i estetski, u smislu da se književnom razradom traumatična iskustva pokušaju nekako osmisliti. Sve u svemu, u bogatoj prošlogodišnjoj produkciji našla su se najveća imena naše dječje književnosti, pa je s obzirom na kvalitetu tekstova povjerenstvo moralo odlučivati na temelju nijansi. Ipak, naposljetku je izdvojilo tri romana u uži izbor:

Tubist Nene Lončar, u izdanju Umjetničke organizacije Kreativna kuća;

Dva duga dana Pavla Pavličića, u izdanju Umjetničke udruge Lađa od vode; i

Jogurt i gospođa Freiman Vanje Obada u izdanju Hrvatskog društva književnika za djecu i mlade.

Opsegom malen, ali umjetničkom porukom velik, roman *Tubist* plijeni svojom jezičnom i narativnom strukturom. Organiziran u niz fragmenata, grafički oblikovanih u poetske vinjete, ovaj roman progovara bez imalo patetike i jeftinog sentimentalizma o dječaku koji odrasta uz nasilnog oca alkoholičara. Nena Lončar posve je originalno oblikovala vrlo sklisku temu nad kojom mnogi padnu u otrcano moraliziranje. S obzirom na težinu teme i lakoću autoričina pripovijedanja, povjerenstvo smatra da je riječ o djelu iznimne estetske snage.

U romanu *Jogurt i gospođa Freiman* autor Vanja Obad opisuje učmali sivi svijet stanara zgrade broj sedam u kojem dominira dosada i ničeanško vječito ponavljanje. U taj svijet, koji je nužno trivijalan i banalan jer mu nedostaje životne iskre, dolazi novi stanar, sićušni dječčić Jogurt. On će pokrenuti niz događaja koji će narušiti zatečenu rutinu i dovesti do toga da će na kraju romana, gospodin Čajkovski, oličenje reda i pravilnosti, silazeći iz zgrade požarnim stubama shvatiti kako „nikada nije obratio pozornost na onaj nakrivljeni toranj u središtu Grada. Nije nikad ni park promatrao iz ove perspektive“. Promjena perspektive često nas dovodi do toga da jednostavno „progledamo“. Tekst organiziran u kratka i pitka poglavlja i Obadov istančan osjećaj za jezik čine ovaj roman primamljivim štivom za naše male čitatelje.

Naposljetku, Povjerenstvo je donijelo jednoglasnu odluku da se Nagrada *Anto Gardaš* za 2021. godinu dodijeli Pavlu Pavličiću za roman *Dva duga dana* (ilustrator Dario Kukić), u izdanju Umjetničke udruge Lađa od vode. Braco, Hrvoje i Tut – poznati junaci lektirnog naslova *Trojica u Trnju* – zatječu se u središtu novoga neobičnog događaja. Maknuti odrasle, taj prvi postulat dječje književnosti koji mora biti zadovoljen kako bismo pratili samostalno djelovanje dječjih junaka (bez obzira na rezultat njihova djelovanja), Pavličić na početku romana postiže time što su „Tutovi roditelji morali otići baki na selo“, a Tut je pozvao k sebi svoje prijatelje. Uskoro Tut pronalazi na balkonu majmunčića kapucina, čime se pak ostvaruje temeljni princip krimića – stvaranje enigme. Majmunčić na balkonu, tim pomalo poeovskim motivom započinje igra detekcije u kojoj je Pavličić, brojnim djelima za djecu i odrasle, pokazao svoje nenadmašno majstorstvo. Nasuprot pustolovnim romanima kojima je potrebna prostorna i vremenska širina, a vrlo često i neobuzdana maštovitost, Pavličić svoju fabulu gradi u vrlo skućenim i realističnim prostornim i vremenskim okvirima – kako sam naslov kaže, to su dva dana, a većina radnje događa se u novozagrebačkom stanu i kvartovskoj okolini. No, upravo vremenska limitiranost cijeloj priči pridaje dimenziju kontinuirane napetosti. Naime, rješenje problema mora se dogoditi unutar 48 sati pa je važno da trnjanski trojac djeluje brzo i mudro kako bi ispunio jednu od osnovnih zapovijedi krimića: deduktivno pronalaženje krivca. Naravno, detekcija započinje logičnim pitanjem: Tko je majmunčić? odnosno: Čiji je majmunčić?

Prvi trag u otkrivanju majmunčićeva identiteta jest njegovo ime koje mu je napisano na uhu: Bibi. No već ovdje počinje i dvojba jesu li upisani znakovi riječi ili brojevi. Naime, ako su brojevi, onda ne bi bio Bibi, nego bi to označavalo broj 8181. Istodobno, dječaci primjećuju prisutnost policije ispred susjedne zgrade. Riječ je o pljački, i to izvedenoj prema pravilima „zaključane sobe“, čime se Pavličić metafizički poigrava žanrovskom podvrstom detektivskog romana koja istražuje na prvi pogled nemoguć zločin, odnosno zločin koji se odigrao u zaključanoj sobi u koju nitko nije mogao ući ni izaći (premda mora postojati neko logično rješenje). Motivom pljačke u kojoj je ukraden vrijedan nakit uvodi se usporedna radnja koja udvostručuje enigmom i čije isprepletanje s glavnom radnjom oblikuje daljnju narativnu sukcesiju. Naime, istraga majmunčićeva identiteta i policijska istraga pljačke nakita postupno će se približavati sve do kraja romana u kojem će

se i preklopiti, pretvarajući Hrvoja, Bracu i Tuta ponovno u junake koji su pomogli u konačnom rješenju enigme.

Glavna odlika Pavličićeva opusa, pa tako i romana *Dva duga dana*, iskazuje se u jednostavnosti i/ili prirodnosti njegove naracije. Naime, fiksijska konstrukcija za čitatelja ostaje neprimjetna pa se cjelokupna priča, sa svim korpusom građe, unatoč zagonetnom majmunčiću kapucinu, doživljava realističnom, a samim time i mogućom, što je jedan od presudnih preduvjeta za čitateljsku igru detekcije u zadanim okvirima. U svezi s time valja reći da princip zagonetke (enigme) traži da pripovjedač služi zagonetki, a ne obrnuto. Stoga ovakav žanr u razvoju fabule zahtijeva prije svega stilsku jasnoću, pa je i kod Pavličića u prvom planu reprezentativna, odnosno referentna funkcija jezika kojom opisuje događaje i sveukupni svijet romana, njegovu scenografiju i njegove likove. S obzirom na jezičnu razinu valja reći da je riječ o izrazito dijaloškom romanu (a to djeca najviše vole!) u kojem razgovorne situacije između Brace, Hrvoja i Tuta i mimeza svakodnevnog govora ostalih likova čine poetsku okosnicu djela. Pri tome Pavličić zna dvije stvari: prvo, uvjerljivo oponašati autentičan govor protagonista (bez obzira na njihovu dob, bilo da je riječ o djeci ili odraslima), i drugo, izbjeći gomilanje žargonizama i kolokvijalizama jer ne samo što mogu banalizirati tekst nego njihova estetska funkcija najbrže blijedi, a osim toga često su lokalno vrlo ograničeni.

Realističnom dojmu romana svakako pridonose likovi u kojima prepoznajemo obične ljude iz naših susjedstva. Njihovu karakterizaciju Pavličić oblikuje u skiciznoj maniri pomoću kratkih opisa koji su ipak dovoljno informativni da ih čitatelj može razvrstati u skupine: sumnjivci, dobri, loši, upitni, pomagači i slično. Pri tome ističemo lik beskućnika Živka, koji ne spava doslovno na klupi, ali živi u bijednim uvjetima u „ruševini na rubu naselja prema ranžirnom kolodvoru“. Premda na društvenom dnu, Živko je ključna figura u raspletu ove „kapucinske zagonetke“. Nekada situiran građanin, da bi spasio sina od kockarskih dugova, prodaje sve što ima i dovedi se na rub egzistencije. Društvena margina, beskućnik otac koji skuplja plastične boce i konzerve kako bi preživio i njegov zlostavljač sin, opisana je kroz prizmu Živkove bezgranične predanosti i ljubavi ne samo prema sinu nego Živko pomaže i napuštenim životinjama, čime Pavličić unosi u roman neophodnu sentimentalnu razinu koja ima funkciju senzibilizacije mladih čitatelja i njihova poticanja na društvenu empatiju, ali i da ukaže na

to kako nečija povijest siromaštva ne mora nužno biti povezana s lijenošću, bolešću, nemarom, kriminalom, nego upravo suprotno, s ljudskom dobrotom i plemenitom žrtvom. U svezi sa Živkom spomenimo i pitanje krivih tragova, nužnih u razvoju romana detekcije. Naime, s obzirom na ciljanu publiku, Pavličić ih oprezno dozira izbjegavajući previše opsežan roman i teško prohodan zaplet.

Budući da živimo u vremenu spektakala koje karakterizira pretjerivanje sa svime i u svakom pogledu, neizbježno je da se to odražava i na polje književnosti, kako one za odrasle tako i književnosti za djecu i mlade, što se očituje u nepreglednim serijalima, glomaznim romanima ili pak u bujnoj, zapjenjenoj naraciji, svojevrsnoj pripovjednoj hiperventilaciji koja puno govori, a malo kaže (neka vrsta estetizirane logoreje). Stoga nam se čini kako se roman *Dva duga dana* svojom strukturom opire pomodnom blještavilu i nudi užitak čitanja u čvrsto usidrenoj tradiciji detektivske proze i neodoljivoj lakoći Pavličićeva pripovijedanja.

Prosudbeno povjerenstvo:

Branka Primorac

Stjepan Tomaš

Tomislav Zagoda

KRONIKA DHK-a

Ožujak – travanj 2022.

Tribina DHK-a

2. ožujka 2022. – Gošća tribine bila je Lidija Bajuk, razgovaralo se o njezinoj knjizi *Međimurska popevka* (Naklada Ljevak, 2020.). Tribina je održana putem videoveze.

2. ožujka 2022. – U prostorijama DHK-a održana je prva tribina „uživo“. Gost tribine bio je Vladimir Peter Goss u povodu njegova 80. rođendana. O autorovu djelu govorili su Ivan Rogić Nehajev, Boris Beck i Božo Skoko. Kritičari su se posebno osvrnuli na autorovu knjigu *Počeci hrvatske umjetnosti* (Ibis grafika, 2021.).

9. ožujka 2022. – Gost tribine bio je Tomislav Marijan Bilosnić, razgovaralo se o njegovoj poemi *Vrtni patuljak* (3000 Za Dar, 2021.). Izabrane tekstove čitala je Dunja Sepčić.

10. ožujka 2022. – U prostorijama DHK-a održana je tribina *Slava Ukrajini* u znak solidarnosti s ukrajinskim narodom. Sudjelovali su: Zlatko Krilić, predsjednik DHK-a, Lidija Bajuk (hrvatsko-ukrajinske etnografske usporedbe), Biserka Goleš Glasnović (autorica putopisa o

Ukrajini) te dramski umjetnici Vesna Tominac Matačić i Joško Ševo, koji su čitali pjesme ukrajinskih autora. Lidija Bajuk otpjevala je i ukrajinske pjesme uz gitaru.

16. ožujka 2022. – Gošća tribine bila je Ivana Šojat, razgovaralo se o njezinu novom romanu *Štajga ili put u maglu* (Fraktura, 2021.).

23. ožujka 2022. – Gošća tribine bila je Barbara Baždarić, razgovaralo se o njezinoj novoj, dvojezičnoj zbirci pjesama *Pandorina kutija na rasprodaji* (Perlina press, 2021.).

30. ožujka 2022. – Obilježili smo 100. godišnjicu rođenja naše najveće pjesnikinje Vesne Parun. Sudjelovali su: Zlatko Krilić, predsjednik DHK-a, Denis Derk, novinar i kritičar, i Marko Gregur, tajnik DHK-a. Anja Šovagović Despot i Joško Ševo interpretirali su stihove.

7. travnja 2022. – Gošća tribine bila je Željka Lovrenčić, predstavila je prijevod prvih cjelovitih, opsežnih memoara Pabla Nerude *Priznajem da sam živio* (Iris Illyrica, 2020.) te novu knjigu kritika *Samo kritično, molim* (Biakova, 2021.). U predstav-

ljanju su sudjelovale i urednice Zorka Jekić i Ivana Glavaš Bakija.

13. travnja 2022. – Gošća tribine bila je Diana Burazer, razgovaralo se o njezinim životnim i pjesničkim preokupacijama.

20. travnja 2022. – Gošća tribine bila je Diana Rosandić Živković, predstavila je drugo izdanje trilogije *Moj Moza(i)k* (Studio Moderna, 2021.).

27. travnja 2022. – Gošća tribine bila je Marina Katinić-Pleić, razgovaralo se o njezinoj novoj zbirci poezije *Opismenjavanje kiše* (Jesenski i Turk, 2022.).

Voditeljica Tribine je Lada Žigo Španić.

Tribina Bez cenzure

11. ožujka 2022. – U prostorijama DHK-a održana je prva polemička tribina *Ispašta li dobra književnost zbog površnih komercijalnih knjiga?* u sklopu novog programa DHK-a Tribina Bez cenzure. Sudjelovali su Nives Tomašević, Miroslava Vučić, Marina Šur Puhlovski i Sonja Zubović.

14. travnja 2022. – U prostorijama DHK-a održana je polemička tribina *Zadire li politika i danas u sudbinu pisca?* Sudjelovali su Velimir Visković, Stjepan Čuić i Ivica Matičević.

26. travnja 2022. – U prostorijama DHK-a održana je polemička tribi-

na *Totalitarizam medija u globalnoj civilizaciji*. Sudjelovali su Dražen Katunarić, Stjepan Čuić i Marijan Grakalić.

Voditeljica Tribine je Lada Žigo Španić.

Mala tribina DHK-a

9. ožujka 2022. – Mladen Kopjar održao je književni susret s učenicima nižih razreda Osnovne škole „Ludina“.

22. ožujka 2022. – Sanja Pilić održala je književni susret s učenicima petih i šestih razreda Osnovne škole Veli Vrh iz Pule.

22. ožujka 2022. – Sanja Pilić održala je književni susret s učenicima šestih razreda Osnovne škole Centar iz Pule.

23. ožujka 2022. – Jasminka Tihi Štepanić održala je književni susret s učenicima 6., 7. i 8. razreda Osnovne škole Svetvinčenat.

28. ožujka 2022. – Sanja Pilić održala je književni susret s učenicima 2., 3. i 4. razreda Osnovne škole Josipa Badalića iz Graberja Ivaničkog.

5. travnja 2022. – Mladen Kopjar održao je književni susret s učenicima 3. i 4. razreda Osnovne škole „Monte Zaro“ iz Pule.

6. travnja 2022. – Jasminka Tihi-Štepanić održala je književni susret s uče-

nicima 7. i 8. razreda Osnovne škole Petra Studenca iz Kanfanara.

25. travnja 2022. – Ivana Šojat održala je književni susret s učenicima Pazinskog kolegija – klasične gimnazije.

Voditelj Tribine je Hrvoje Kovačević. Sve tribine održane su virtualno putem videoveze.

Tribina u gostima

15. ožujka 2022. – Na stotoj Tribini u gostima Nikolina Manojlović Vračar održala je književni susret s učenicima Centra za odgoj i obrazovanje Goljak.

16. ožujka 2022. – Snježana Babić Višnjic održala je književni susret s malim i mladim pacijentima Klinike za tumore i Klaićeve bolnice.

21. ožujka 2022. – Željka Horvat Vukelja održala je književni susret s učenicima Osnovne škole Centar iz Pule.

Voditelj Tribine je Hrvoje Kovačević. Sve tribine održane su virtualno putem videoveze.

Upravni odbor DHK-a

15. ožujka 2022. – U prostorijama DHK-a održana je 3. sjednica Povjerenstva za prijem novih članova.

31. ožujka 2022. – U prostorijama DHK-a održana je 17. sjednica

Upravnog odbora. U članstvo DHK-a primljeni su: Branimir Farkaš, Josipa Dragičević, Vedran Kukavica, Alojz Pavlović, Đuro Blažeka i Vladimir Tomaš.

28. travnja 2022. – U prostorijama DHK-a održana je 18. sjednica Upravnog odbora.

Djelovanje ogranaka DHK-a

13. ožujka 2022. – U Stonu je održana izborna skupština Južnohrvatskog ogranka DHK-a na kojoj je za predsjednicu izabrana Anita Martinac, a za članove Upravnog odbora akademik Luko Paljetak, Ivan Kramar, Pero Pavlović i Miljenko Stojić. Skupštini su prisustvovali predsjednik Zlatko Krilić i tajnik Marko Gregur.

26. ožujka 2022. – U organizaciji Ogranka DHK-a Sisačko-moslavačke županije u Posjetiteljskom centru Krapje, Park prirode Lonjsko polje, a povodom obilježavanja 32. rođendana Parka prirode Lonjsko polje, održana je tribina *Književni kompas Sisačko-moslavačke županije*. Sudjelovali su: Božica Brkan, Đuro Vidmarović, Siniša Matasović, Nerina Sarkotić, Denis Vidović, Branko Tompić, Željka Uhitil, Željko Maljevac, Željko Grmuša i Tatjana Kadoić Grmuša te putem video veze Daria Lisenko i Jurij Lisenko. Glazbeni gost bio je Danko Tomanić.

1. travnja 2022. – U Osijeku u organizaciji Ogranka DHK-a slavonsko-baranjsko-srijemskog održana je prva ovogodišnja književna osječka tribina *kOSt*. Predstavljen je dvojezični hrvatsko-ukrajinski časopis *Alternator* posvećen hrvatsko-ukrajinskoj književnoj suradnji, a time je odana podrška ukrajinskom narodu. Uz predstavljanje časopisa, predstavljen je rad Ogranka DHK-a Sisačko-moslavačke županije, kao i književni rad Siniše Matasovića.

Tribinu je organizirala i moderirala Livija Reškovac.

2. travnja 2022. – U Đakovu je u organizaciji Ogranka DHK-a slavonsko-baranjsko-srijemskog održana druga ovogodišnja književna osječka tribina *kOSt*. Sudjelovali su Siniša Matasović, Žarko Jovanovski i Mirko Ćurić.

Tribinu je organizirala i moderirala Livija Reškovac.

22. travnja 2022. – U Petrinji u okviru *Noći knjige*, a u organizaciji Ogranka DHK-a Sisačko-moslavačke županije, održan je *Književni kompas Sisačko-moslavačke županije*. Sudjelovali su: Siniša Matasović, Denis Vidović, Lana Sućec, Branko Tompić, Ivana Švragulja, Ines Kosturin, Željko Maljevac, Petar Ćosić. Glazbeni gosti bili su Ivan Novak i Ivo Sanković.

Ostale aktivnosti DHK-a

2. ožujka 2022. – Raspisan je natječaj za Nagradu „Anto Gardaš“.

4. ožujka 2022. – Društvo hrvatskih književnika jedna je od udruga koje su potpisale međunarodnu izjavu „Ukrajina: Europski i međunarodni pisci i prevoditelji protiv rata i nasilja“.

14. ožujka 2022. – Raspisan je natječaj za Nagradu „Tin Ujević“.

29. ožujka 2022. – U prostorijama DHK-a održano je predstavljanje knjige *Obrana Jeruzalema* Mire Gavrana (Stilus knjiga, 2022.). Sudjelovali su: Zlatko Krilić, Mario Kolar, Jakov Lovrić (urednik knjige) i autor Miro Gavran. Stihove je interpretirao Robert Kurbaša.

30. ožujka 2022. – Objavljena je nova internetska stranica časopisa *Most / The Bridge* (<https://most-the-bridge.hr>).

8. travnja 2022. – U prostorijama DHK-a u suradnji s Pasijskom baštinom održan je tradicionalni susret *Lirika Velikog petka – Muka Gospodinova kroz prizmu ženske osjećajnosti*. Sudjelovali su: Sanja Nikčević, Božica Jelušić, Ljiljana Matković Vlašić, Dragica Vranjić Golub i Tuga Tarle, organizatorica i moderatorica programa. Poeziju je interpretirala dramska umjetnica Nada Rocco. Glazbeni program izveli su Lucija

Klarić, mezzosopran, Doris Brajković, gitara, i Tomislav Špehar, violina.

8. i 9. travnja 2022. – U Rovinju su održani 26. Dani Antuna Šoljana u organizaciji Društva hrvatskih književnika, Pučkog otvorenog učilišta Grada Rovinja i Gradske knjižnice „Matija Vlačić Ilirik“ iz Rovinja. Manifestacija je započela susretom rovinjskih gimnazija s Julijanom Matanović i Pavlom Pavličićem. Program je nastavljen predstavljanjem knjige *Osumnjičeni* Antuna Šoljana (Vuković & Runjić, 2022.), na kojem su sudjelovali Tomislav Brlek, Mario Kolar, Pavao Pavličić i Maja Šoljan. Iste večeri u kazalištu „Antonio Gandusio“ održana je kazališna predstava *Realisti* u produkciji Teatra Exit. Subota je započela polaganjem vijenca pod spomen-ploču na kući Antuna Šoljana, a nakon toga održan je književno-znanstveni kolokvij *Hrvatska žanrovska književnost. Poetika i praksa*. Sudjelovali su: Mario Kolar: *Šoljanov kratki izlet u krimić*; Julijana Matanović: *Što je Rudi Grabar savjetovao Tribusonovoj generaciji?*; Ivica Matičević: *Na granicama avanture i krimića: Hitrecov „Špilberg“ i Pavičićeva „Crvena voda“*; Magdalena Dyras: *Krimić kao tekstualni hibrid: posljednje putovanje u Beč Irene Vrkljan*; Tomislav Brlek: *Bolja polovica hrabrosti – pitanje žanna*;

Lada Žigo Španić: *Zašto mediji ignoriraju suvremene domaće krimiće?*; Dubravka Crnojević Carić: *Igre oko ljubića i krimića kod Ranka Marinkovića i Marijana Matkovića*; Tihomir Glowatzky: *Recepcija povijesnih romana Nedjeljka Fabrija u Njemačkoj s osvrtom na „Limeni bubanj“ Günthera Grassa*. Voditelj kolokvija bio je Ivica Matičević.

22. travnja 2022. – U prostorijama DHK-a održana je svečana proslava Dana hrvatske knjige i 122. obljetnica osnutka Društva hrvatskih književnika. Predsjednik Zlatko Krilić održao je pozdravni govor, a potom su dodijeljene Nagrade Dana hrvatske knjige. Nagradu „Judita“ za najbolju knjigu ili studiju o hrvatskoj književnoj baštini dobila je knjiga *Pjesme Flaviji* Ilije Crijevića koju je priredila i s latinskoga prepjevala Zrinka Blažević. Nagradu „Davidias“ za najbolji prijevod djela iz hrvatske književne baštine na strane jezike ili za najbolju knjigu, odnosno studiju inozemnog kroatista o hrvatskoj književnoj baštini u 2021. godini dobio je Nikolas Raljević za prijevod knjige *Dundo Maroje* Marina Držića na francuski jezik u izdanju nakladničke kuće Prozor-éditions iz Pariza. Nagradu „Slavić“ za najbolji autorski objavljeni prvijenac u 2021. godini dobila je Ana Galant za zbirku pje-

sama *Novi raspored* u izdanju Matice hrvatske Karlovac. Nakon svečane dodjele nagrada predstavljeni su novi članovi DHK-a.

23. travnja 2022. – U prostorijama DHK-a u okviru programa *Noći knjige* održana je manifestacija *Ure bez cenzure*. Sudjelovali su: Zlatko Krilić, Zdravko Zima, Marina Šur Puhlovski, Milko Valent, Ludwig Bauer, Tomislav Šovagović, Predrag Vrabec, Silvija Šesto, Robert Među-

rečan, Snježana Babić Višnjic i Kristijan Vujičić. Razgovor s njima vodio je Vedran Kukavica.

Preminuli članovi DHK-a

Esad Jogić preminuo je 2. ožujka 2022. u 81. godini života.

Igor Mandić preminuo je 13. ožujka 2022. u 83. godini života.

Toma Podrug preminuo je 23. ožujka 2022. u 91. godini života.

Maja Kolman Maksimiljanović

NOVE KNJIGE ČLANICA I ČLANOVA DHK-a

Božidar Brezinščak Bagola, *Djedomir*, „Tonimir”, Varaždinske Toplice, 2022.

Božica Brkan, *Privremeno neuporabljivo*, Acumen, Zagreb, 2022.

Drago Čondrić, *Kad svijete dogore*, Nakladnička kuća „Tonimir”, Varaždinske toplice, 2022.

Biserka Goleš Glasnović, *Karpatiski listići*, Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Zagreb, 2020.

Čitanje udvoje, Stajer-graf, Zagreb, 2021.

Slavko Jendričko, *Crnomorski sliv*, Vlastita naklada, Sisak, 2022.

Oliver Jukić, *Mavro Bröder i njegovi kamaradi*, Centar za kreativno pisanje, Zagreb, 2022.

Stanko Krnjić, *Ostavljeni*, Društvo dubrovačkih pisaca, Dubrovnik, 2022.

Stijepo Mijović Kočan, *Gomnaida i Penaida ili Nova Gomnaida*, Stimirio, Zagreb, 2021.

Zvona s Kaptolona, Stimirio, Zagreb, 2021.

Pjesnici pljeva, Naklada Kvarner, Rijeka, 2022.

Bože Moj, Alfa, Zagreb, 2022.

Arsen Mužić, *Mrtvi vez*, Ogranak Matice hrvatske u Splitu, 2022.

Adolf Polegubić, *Cipele ispod badema*, Biakova, Zagreb, 2021.

Ladislav Prežigalo, *Poplava znoja*, Vlastita naklada, Zagreb, 2022.

Diana Rosandić Živković, *Moj Moza(i)k – trilogija*, Studio Moderna, Zagreb, 2022.

Dvije krijesnice (i ostale bajke), Studio Moderna, Zagreb, 2022.

Ivan Šarolić, *Isusov pjesnik*, Naklada Bošković, Split, 2022.

Vlatka Poljanec

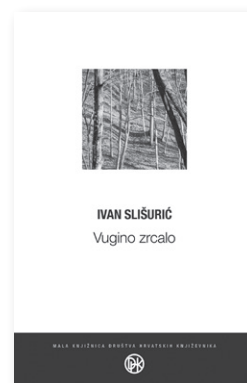
Nova izdanja Društva hrvatskih književnika

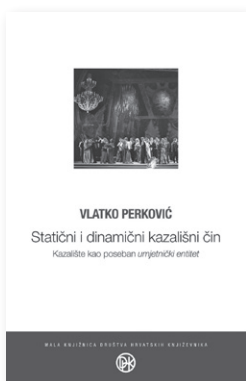
Božidar Petrač
Čitanje tradicije
Kroatološke teme
DHK, Zagreb, 2022.

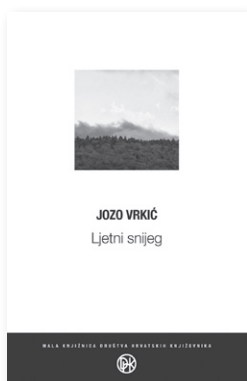
Dragica Vranjić Golub
Jezik jezika
DHK, Zagreb, 2022.

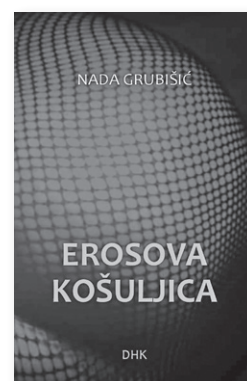
Ivan Slišurić
Vugino zrcalo
DHK, Zagreb, 2022.

Vlatko Perković
**Statični i dinamični
kazališni čin**
DHK, Zagreb, 2022.

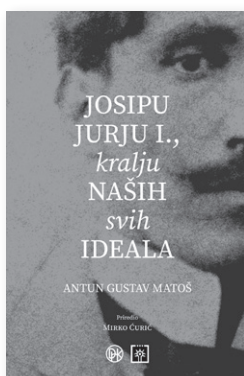
Jozo Vrkić
Ljetni snijeg
DHK, Zagreb, 2022.

Nada Grubišić
Erosova košuljica
Urednik Boris Domagoj Biletić
Istarski ogranak DHK, Pula, 2022.

Sanja Domenuš
Čistačica lignji
Ogranak DHK Sisačko-moslavačke
županije, Novska, 2022.

Antun Gustav Matoš
**Josipu Jurju I., kralju svih naših ideala:
Matošev Strossmayer**
Izabrani tekstovi Antuna Gustava Matoša
o Josipu Jurju Strossmayeru
Priredio Mirko Čurić
Slavonsko-baranjsko-srijemski ogranak DHK,
Osijek – Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata,
Subotica, 2022.

●

Glavni problem i ljepota pisanja drame upravo je u otkrivanju i javnom razotkrivanju njenog pravog identiteta. Pišem, dakle tražim, otkrivam. Pišem, znači – ne znam. Pišem jer se nadam da ću u određenom vremenu otkriti značenje i smisao pothvata u koji sam se upustio. Uživam u neobjašnjivoj kombinaciji znanja i neznanja kojeg imam o temi ili problemu o kojem pišem. Pišući otkrivam i razloge zbog kojih trošim svoje vrijeme na te likove, na taj zaplet... Pisanjem uvijek sebe poučavam. No, to poučavanje se u dramskom tekstu ne smije osjetiti. Ja sam malo staromodan i ne vjerujem u današnji producerski planski pristup umjetnosti.

– Mate Matišić: *Nisam nikad želio povlađivati nekom „trendu“*

●

Pukovnik se zgrči u sjedištu, iščekujući trenutak kada će kotači dotaknuti mokru pistu zagrebačke zračne luke. Gledao je kroz okno sa svoje desne strane, prema ispranim, jedva vidljivim krovovima u daljini... pokušavao je na taj način zatamiti grč u želucu koji je povezivao s tim dugo iščekivanim trenutkom. Punih sedamnaest godina ga je zamišljao, sve to vrijeme kako ga nije bilo tu. (...) Međutim, istovremeno ga se i bojao. Nije se tu radilo o strahu, već o nekoj neodređenoj nelagodi: kao da se između njega i ostatka svijeta otvorila pukotina, neki neimenovani prostor koji se iz godine u godinu širio, pa narastao do dramatičnih razmjera.

– Josip Mlakić: *Povratak Gorana Filipovića*

●

Omaglica

Zato i postoji ljeto.
Da bereš breskve.
U oblačnoj noći kitiš more
i kožu njenim zvijezdama.
Drhtalicama zjene.

Kao da zima ni navratiti neće.
Dok žena kipi u breskvama.
I pije medovinu iz načete lubenice srca.

– Tomislav Domović

